

jaargang 39 - prijs € 5,70 - oktober 2008

6

dubbeldik nummer !!!

Huis voor Democratie en
Rechtsstaat

Maatschappij & Politiek

vakblad voor maatschappijleer

INHOUD

- 4** **Maatschappijleerdocent zit in 2012 gebakken**
Huis voor Democratie en Rechtsstaat komt er!
- 7** **'Haagse' Kamerleden trekken project vlot**
Huis voor Democratie en Rechtsstaat van start voor scholieren
- 9** **Effect op democratische gezindheid?**
De Haagse Tribune en Wegwijs op het Gemeentehuis
- 11** **Onderwijs op locatie**
Bezoek aan parlement in Brussel, Berlijn en Londen
- 13** **Democratische vernieuwing bij verplaatsing politiek**
Interview met hoogleraar Maarten Hajer
- 16** **Democratie in soorten**
Verschillende wegen leiden naar democratie
- 19** **Democratie in maatschappijleerboeken**
Auteurs presenteren democratie niet als manier van leven
- 24** **Koffie met een scheutje verdieping**
Waar en hoe leren jongeren democratie?
- 26** **Even bellen**
Peilingen tijdens Amerikaanse verkiezingscampagne
- 29** **Verkiezingsspotjes in de klas**
Amerikaanse verkiezingen: een lessuggestie
- 30** **Mijn rechten = jouw rechten**
Zestig jaar Universele Verklaring Rechten van de Mens
- 33** **Jeugd in actie**
Maatschappelijke stages in een internationaliserende samenleving

RUBRIEKEN

- 3** **Geknipt & geschoren**
- 23** **Grom**
- 35** **Lesmateriaal**
Democratie en Rechtsstaat
- 38** **Recensies**
Politieke gelijkheid
Extreem gedrag
Opiniepeilingen
- 46** **NVLM**
- 47** **Signalementen**

Op 9 mei besloot het kabinet dat er in Den Haag een Huis voor Democratie en Rechtsstaat komt. Voor de redactie van *Maatschappij & Politiek* reden genoeg om aan dit educatief centrum-in-oprichting een dubbeldik nummer te wijden. Het Huis krijgt een naam waarin twee van de vier havo/vwo-domeinen zijn te herkennen, en kan dus met recht een maatschappijleerhuis worden genoemd.

Dit Huis richt zich op het overdragen van kennis over de democratische rechtsstaat aan jongeren. Als docent weet u dat het niet altijd eenvoudig is de belangstelling van jongeren voor dit thema te wekken. Soms helpen sensationele berichten in de media ons een handje. De film van Geert Wilders bood aanknopingspunten voor een les over democratie en rechtsstaat en de 'politieke tienerzwangerschap' (*Het Parool*) van de dochter van Sarah Palin, de Republikeinse kandidaat voor het vicepresidentschap in de Verenigde Staten, is een mooie binnenkomer voor een les over verkiezingscampagnes. In onrustige en rustige politieke tijden is een bezoek aan het parlement of het gemeentehuis de moeite waard om leerlingen bij politiek te betrekken. Berdien Jager onderzocht welk effect onderwijsprogramma's rondom parlement of gemeentehuis hebben op de democratische gezindheid van jongeren.

Lieke Meijs vindt dat media, ouders en Maatschappijleer een rol in de democratische opvoeding hebben. De manier waarop in de maatschappijleerles over democratie wordt gepraat, is dan wel van belang. Lees de conclusies van Hessel Nieuwelink na het bestuderen van tien maatschappijleer-methoden. De hoofdredacteur bevond zich deze zomer in de Verenigde Staten en gaat samen met Jeff Peck in op de rol van de mobiele telefoon in de Amerikaanse verkiezingscampagne. Dit keer daarom een *Redactioneel* door

Coen Gelinck

Maatschappij en politiek

De bevolking is cynischer over de politiek geworden. Het cynisme over de politiek is de afgelopen dertig jaar gegroeid. Dat is een van de conclusies in het Nationaal Kiezeronderzoek van onder andere het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Hedentendage is 42 procent het eens met de stelling dat ministers en staatssecretarissen vooral op hun eigen belang uit zijn. Dat is 10 procent meer dan in 1977. Verder vindt 93 procent dat politici tegen beter weten in meer beloven dan ze kunnen waarmaken. In 1978 was dat 79 procent.

Ook komt in het onderzoek naar voren dat een derde van de bevolking politiek actief is. Zij doen mee aan discussies over politieke onderwerpen, demonstreren, ondertekenen petities en benaderen politici. (Bron: *NOS Teletekst/ www.cbs.nl*, 13 augustus 2008)

Slimmer werken

De toename van het aantal aanmeldingen voor de lerarenopleiding - na jaren van dalende instroom - is niet voldoende om het lerarentekort in het voortgezet onderwijs op te vangen. Ervaren krachten zullen het onderwijs verlaten en er zijn onvoldoende jonge krachten om hun plaats in te nemen. Tegelijkertijd is de ontevredenheid over de kwaliteit van het

onderwijs wijdverspreid. Hoe kan de kwaliteit van het onderwijs worden verbeterd als het lerarentekort steeds groter wordt?

Dit kan alleen als leraren anders en slimmer gaan werken. Dat betekent meer doen met minder leraren. Dit kan door goed gebruik van ICT en nieuwe media in het onderwijs, door meer ondersteunend personeel aan te nemen en door invoering van *peer-review*, waarbij leerlingen elkaars werk nakijken. Ook zouden leerlingen uit hogere klassen leerlingen uit lagere klassen kunnen begeleiden en zouden studenten van universiteiten, in plaats van in de horeca, een paar uur per week onder begeleiding van een bevoegde leraar als aspirant-docent kunnen werken. Voordat manieren van slimmer werken worden ingevoerd, moet vaststaan dat ze ook echt werken. Te vaak zijn in het verleden, met de beste bedoelingen, veranderingen in het onderwijs doorgevoerd zonder dat men zeker wist of ze ook effect sorteerden, aldus Wim Groot, hoogleraar Gezondheidseconomie en hoogleraar Evidence Based Onderwijs (Universiteit Maastricht). (Bron: *Het Financieele Dagblad*, 28 augustus 2008)

Docent scoort goed

Nederlandse leerlingen in het middelbaar onderwijs geven hun leraren gemiddeld een 6,9 voor hun onderwijs. Ook is 72 procent van de beoordelingen die de leraren kregen een voldoende. Dat blijkt uit een onderzoek dat de internet-

pagina *beoordeelmijnleraar.nl* bekendmaakte. Via deze pagina konden scholieren hun docenten een cijfer geven over het schooljaar 2007/2008. Leerlingen van het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroeps- onderwijs beoordeelden hun leraren op populariteit, kwaliteit, uitleg, humor, sfeer en orde. In december 2007 is de beoordelingspagi- de lucht ingegaan. Sinds- dien zijn de leraren ruim 36.000 keer beoordeeld. In de top tien van beste leraren staat de geschiedenisleraar bovenaan met een gemid- deld cijfer van 7,7. Direct daaronder volgen de leraar Maatschappijleer en de leraar Lichamelijke Oefening met respectievelijk een 7,6 en een 7,4. (Bron: *Reformatisch Dagblad*, 1 september 2008)

Onderwijsraad: digitalise- ring van lesmiddelen

Docenten moeten meer gebruik kunnen maken van rechtevrij les- materiaal, dat zij naar eigen inzicht kunnen aanpassen. Dat adviseert de Onderwijsraad in haar rapport aan de Tweede Kamer.

Als het aan de Onderwijsraad ligt gaan docenten in de toekomst massaal ge- bruik maken van digitale informatie in tekst en beeld, computerprogramma's voor instructie, games en digitale toetsen. Zij pleit voor digitale leermid- delen, die ook open moeten zijn. Dit wil zeggen dat ze vrij beschikbaar en toegankelijk zijn, dat ze ontstaan door samenwerking van docenten en dat leraren als het ware in het beschikbare lesmateriaal kunnen shoppen. (Bron: *Trouw*, 4 september 2008)

Maatschappijleerdocent zit in 2012 gebakken

Het Huis voor Democratie en Rechtsstaat richt zich op kennisoverdracht van kernwaarden van onze democratische rechtsstaat en de werking van de democratie, met name aan jongeren. Deze missie komt in grote lijnen overeen met de missie van het vak Maatschappijleer en het zou dan ook goed kunnen dat een bezoek aan het Huis een vast onderdeel van uw lesprogramma wordt.

COEN GELINCK

Op 9 mei besloot het kabinet de oprichting van het Huis voor Democratie en Rechtsstaat te steunen. Dit Huis gaat in 2009 van start en moet in 2012 op volle sterkte zijn. Dan komen er duizend bezoekers per dag, waaronder 750 scholieren op drukke dagen. Maatschappijleerdocenten kunnen alvast een bus gaan regelen, want de activiteiten in het Huis passen heel goed in het lesprogramma van Maatschappijleer.

Bezoek en simulatie

Vanzelfsprekend is nog niet precies te zeggen hoe het Huis er in 2012 zal uitzien, maar de initiatiefnemers hebben hun ideeën wel al op papier gezet. Het Huis wordt een organisatie die activiteiten in Den Haag, in het land en op het internet ontwikkelt en krijgt een eigen gebouw in Den Haag. Het gebouw wordt een uitvalsbasis voor bezoeken aan de Eerste en Tweede Kamer, de rechtbank, het stadhuis, het provinciehuis en de ministeries. Ook excursies naar de Raad van State, de Kiesraad, het Bureau van het Europees Parlement, de vertegenwoordiging van de Europese Commissie, het Vredespaleis en het Internationale Hof van Justitie kunnen vanuit het Huis plaatsvinden.

Het blijft echter niet bij bezoeken aan de instituties van democratie en rechtsstaat. De leerlingen zullen ook zelf in politieke simulaties ervaren hoe lastig het is om afwegingen te maken. Ook gaan ze in gesprek met volksvertegenwoordigers en bewindspersonen, kruipen ze misschien wel in de huid van een journalist, doen ze een politiek-historische speurtocht door de stad, maken ze een film of gaan ze met burgers in gesprek over politieke issues.

Breder publiek

Voor docenten wordt het eenvoudiger om leerlingen te laten zien hoe politiek en rechtsstaat in de praktijk vorm krijgen. Het Huis zal zich echter niet alleen op scholen en leerlingen richten, ook andere groepen kunnen in het Huis met politiek Den Haag kennismaken. Door een kleine permanente expositie krijgt een breed publiek inzicht in de geschiedenis van de representatieve democratie in Nederland. Bezoekers zien dat democratie niet vanzelf spreekt, maar dat het werd verworven en voortdurend aan veranderingen en bedreigingen onderhevig is. Door samenwerking met perscentrum Nieuwspoort kunnen in het Huis ook persconferenties, prijsuitreikingen, live radio- en televisie-uitzendingen met publiek en simulaties van de rol van media in politieke processen plaatsvinden.

Voorgeschiedenis

De allereerste ideeën voor een educatief centrum over democratie ontstonden in 1998 tijdens de viering van 750 jaar Den Haag. Voormalig D66-raadslid Cathrien van Herwaarden-Canneman pleitte toen voor een 'Nationaal Staatkundig Historisch Museum'. In dezelfde periode bedacht het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) nieuwe educatieve activiteiten rond het Binnenhof onder

de naam *Huis van de Democratie*. Burgemeester Wim Deetman nodigde de verschillende initiatiefnemers uit om tot een gezamenlijk plan te komen. Dat resulteerde in 2000 in een heus *bid-book*: een fullcolourbrochure over het toekomstige Huis van de Democratie.

In 2004 leek er schot in de zaak te komen. De minister voor Bestuurlijke Vernieuwing, Thom de Graaf, stelde twee kwartiermakers aan die een besluit moesten voorbereiden. Het Ministerie van Onderwijs werkte daaraan mee met de bedoeling het beoogde Huis met een ander initiatief, de Boulevard van het Actuele Verleden, samen te voegen. Dit *Science Centre voor Geschiedenis* werd voorbereid door Anno, het promotiebureau voor Nederlandse geschiedenis. Anno en het IPP ontwikkelden daarna het concept voor een Centrum voor Geschiedenis en Democratie (CGD).

Nationaal Historisch Museum

In 2006 besprak de Tweede Kamer de plannen voor dit Centrum voor Geschiedenis en Democratie. SP-leider Jan Marijnissen en CDA-voorman Maxime Verhagen grepen het debat aan om in een motie de komst van een Nationaal Historisch Museum te bepleiten - en met succes. Het onderdeel *Democratie* verdween tijdelijk buiten beeld. Voor het IPP was dat de directe aanleiding om een kleinschalige start te maken met *De Haagse Tribune*: een educatieve dag op en rond het Binnenhof voor het voortgezet onderwijs. Daarmee liet het IPP in de praktijk zien wat een Huis van de Democratie zou kunnen bieden. Het Haags Historisch Museum maakte het programma mogelijk door ruimte beschikbaar te stellen. De beschikbare plaatsen voor het schooljaar 2006-2007 waren binnen een paar dagen vergeven.

Nadat de minister van Onderwijs, Ronald Plasterk, in 2007 besloot het Nationaal Historisch Museum aan Arnhem toe te kennen, was de teleurstelling in de Hofstad groot. Deze beslissing bood echter nieuwe kansen voor een Huis van de Democratie in Den Haag. In het najaar van 2007 lieten burgemeester Deetman en minister van Binnenlandse Zaken Guusje ter Horst een visiedocument over het Huis van de Democratie opstellen.

Huis voor Democratie en Rechtsstaat

Het Huis van de Democratie heeft inmiddels een langere naam gekregen omdat er ook aandacht aan de kernwaarden van de rechtsstaat zal worden geschonken. Een stuurgroep met vertegenwoordigers van verschillende ministeries, de gemeente Den Haag en de Eerste en Tweede Kamer bereidt de oprichting van het Huis voor Democratie en Rechtsstaat voor. Ondertussen heeft minister Ter Horst het IPP gevraagd de bestaande activiteiten uit te breiden en inhoudelijk een aantal zaken voor te bereiden. Het IPP zal de bestaande scholierenprogramma's *De Haagse Tribune* (www.dehaagsetribune.nl) en *Wegwijs op het Gemeentehuis* (www.wegwijsdagen.nl) dit schooljaar sterk uitbreiden.

Uitzicht op het Binnenhof vanaf het balkon boven café Dudok.

Het Huis wordt voorlopig ondergebracht op de bovenste verdieping van het pand aan de Hofweg 1 (boven café Dudok). Daar wordt gestart met een programma voor 25.000 scholieren per jaar. Leerlingen zullen hier vanaf het balkon over het Binnenhof kunnen uitkijken. Ook het Forum voor Democratische Ontwikkeling (FDO) zal zich al in 2008 op de ontwikkeling van het Huis richten. Zo organiseert dit forum op 3 oktober een jongerenconferentie om van jongeren zelf te horen wat zij van het Huis voor Democratie en Rechtsstaat verwachten.

Toekomstbeeld 2012

Voor docenten Maatschappijleer wordt het Huis voor Democratie en Rechtsstaat vanaf 2012 - of wellicht al eerder - een tweede thuis. U regelt er een bezoek aan de Tweede Kamer of een rechtbank zonder de rompslomp die daar nu bij komt kijken en uw leerlingen halen meer leerrendement uit het bezoek omdat het in een educatief dagprogramma rondom democratie of rechtsstaat is ingebed. Zij zien in de praktijk dat ministers niet in de Tweede Kamer zitten en dat Nederland geen juryrechtspraak kent. Het Huis schenkt niet alleen aandacht aan de nationale politiek. Ook de gemeente, de provincie en de Europese Unie komen aan bod. Zelfs als u niet naar Den Haag komt kunt u via de digitale snelweg het Huis voor Democratie en Rechtsstaat bezoeken. U gebruikt de internetpagina van het Huis en het daar geproduceerde lesmateriaal in uw lessen, u gaat naar het Huis voor de Docentendag Maatschappijleer en het Huis organiseert met enige regelmaat nascholingscursussen voor docenten. Het Huis-in-oprichting heeft nog geen internetpagina, maar misschien wilt u hiervoor wel alvast ruimte onder uw favorieten reserveren? ■

Huis voor Democratie en Rechtsstaat van start voor scholieren

'Haagse' Kamerleden trekken project vlot

GERARD VAN ROSSUM

De toewijzing van het Nationaal Historisch Museum aan Arnhem resulteert in het Huis voor Democratie en Rechtsstaat in Den Haag. In een interview met *Maatschappij & Politiek* vertellen de Haagse parlementariërs Pierre Heijnen (PvdA) en Jan Schinkelshoek (CDA) over hun aandeel in het Huis, dat begin 2009 zijn deuren zal openen.

Vanuit de optiek van de gemeente Den Haag - naast het Ministerie van Binnenlandse Zaken en de Staten-Generaal één van de drie participanten in het Huis voor Democratie en Rechtsstaat - is de besluitvorming razendsnel gegaan. Een particulier initiatief om tot een Huis van de Democratie te komen ontstond weliswaar al na de dramatische opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1998, maar door ontwikkelingen in het afgelopen jaar is de zaak in een stroomversnelling geraakt.

Bezoekers Binnenhof

PvdA-Kamerlid Pierre Heijnen, in een vorig leven Haags wethouder: 'De gedachte om meer met de aanwezigheid van alle regeringsinstellingen in de stad te doen leeft al veel langer,

al was het alleen maar op toeristisch niveau. De jaarlijkse overzichten van bezoekers per attractie laten zien dat Bezoekerscentrum Binnenhof, onder de Ridderzaal, tienduizenden bezoekers per jaar trekt. Na het aantreden van oud-Kamervoorzitter Wim Deetman als burgemeester van Den Haag, kreeg die gedachte een meer politieke lading, in de zin van democratische vorming van de burger'.

Den Haag

CDA-Kamerlid Jan Schinkelshoek: 'Ik kende Heijnen al enige tijd. Hij was wethouder en ik was hoofdredacteur van de *Haagsche Courant*, dus dan kom je elkaar wel eens tegen. We zijn tegelijk in de Kamer gekomen en hebben dezelfde portefeuille: binnelands bestuur. Om het vriendelijk te

Pierre Heijnen (PvdA)

Jan Schinkelshoek (CDA)

zeggen waren wij als Hagenaar beiden zeer onaangenaam getroffen door het besluit van onderwijsminister Ronald Plasterk om het Nationaal Historisch Museum aan Arnhem te gunnen. We dachten dat het veel logischer zou zijn om dat in Den Haag te zetten; de plek waar de democratie in Nederland groot is gegroeid. Zo was het ook bedoeld door mijn toenmalig fractievoorzitter Maxime Verhagen en SP-fractievoorzitter Jan Marijnissen. Toen hebben Heijnen en ik elkaar vrij snel gevonden. Er was al het oude plan om een Huis van de Democratie in Den Haag op te richten, dus we besloten dat we daar nu werk van

moesten maken. Het is een heel goed alternatief en het past misschien wel beter bij Den Haag dan het Historisch Museum. Samen zijn we toen naar minister van Binnenlandse Zaken Guusje ter Horst gegaan'.

Politiek-educatief aspect

Heijnen: 'De basis lag in de vorm van de motie Verhagen-Marijnissen om te komen tot een Nationaal Historisch Museum, dat eigenlijk ook de functie van een soort Huis van de Democratie had. Mensen zou hierdoor kennis van de geschiedenis van onze instituties kunnen worden bijgebracht. Nu het naar Arnhem ging, dreigde die

politiek-educatieve kant in het gedrang te komen. Wij probeerden deze los te koppelen en naar Den Haag te halen. We stapten naar minister Ter Horst en zeiden dat ze er mee aan de slag moest gaan. Ze voelde er wel voor, maar vond aanvankelijk niet dat bij die inhoudelijke loskoppeling per se een fysieke voorziening nodig was. Gelukkig hebben we haar daarvan kunnen overtuigen en ook een concrete plek kunnen voorstellen: het te slopen defensiekantoor tegenover het stadhuis. Ondergronds is die locatie met het gebouw van de Tweede Kamer te verbinden, zodat het een aanzienlijke uitbreiding voor het te krappe Kamercomplex met zich meebrengt'.

Breder publiek

Schinkelshoek: 'Jaren geleden kwam Heijnen er al mee bij mij op de krant, maar het kwam niet van de grond. Het bleef een sluimerend bestaan leiden. Toen kwam opeens die klap: geen Nationaal Historisch Museum in Den Haag! Heijnen en ik zaten in de zomer hier op het Plein een glaasje te drinken. Ik zei: "Moeten we niet eens wat?". Daarna is alles er in twee maanden uitgerold. Wat kort geleden nog maar een plan was, gaat nu bij het begin van dit schooljaar al proefdraaien, voorlopig boven café Dudok, tegenover het Binnenhof, toevallig in dezelfde ruimte waar *mijn* parlementaire redactie vroeger zat!

Scholen zijn de eerste doelgroep, later gaat het Huis voor Democratie en Rechtsstaat zich meer op het algemene publiek richten. Het gaat zeker lukken, want de zaak wordt op het hoogste niveau - door het trio minister, Kamervoorzitter en burgemeester - getrokken; met *budget* en dat is geen geringe prestatie van de politiek!' ■

Effect op democratische gezindheid?

BERDIEN JAGER

In de aanloop naar het Huis voor Democratie en Rechtsstaat zal het Instituut voor Publiek en Politiek twee bestaande onderwijsprojecten uitbreiden: *De Haagse Tribune* en *Wegwijs op het Gemeentehuis*. Berdien Jager deed onderzoek naar het effect van deze projecten. Dragen zij bij aan de democratische gezindheid van leerlingen?

Met de projecten *De Haagse Tribune* en *Wegwijs op het Gemeentehuis* wil het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) jongeren enthousiasmeren voor politiek. De projecten kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van een democratische gezindheid bij jonge burgers. De vraag is hoe democratische gezindheid wordt bevorderd. Helpt het om jongeren in de rol van gemeenteraadslid aan de slag te laten gaan en helpt het jongeren op het Binnenhof rond te leiden, ze met een Kamerlid te laten kennismaken, of ze een politiek rollenspel te laten spelen? Het onderzoek richtte zich op de effectiviteit van de activiteiten binnen de projecten *De Haagse Tribune* en *Wegwijs op het Gemeentehuis*: welk effect hebben deze activiteiten op de attitudes van de deelnemende jongeren ten opzichte van politiek?

Vragenlijst

Het was een lastig onderzoek. In de eerste plaats is *attitude* een complex begrip. Daarnaast is het ook moeilijk in te schatten in hoeverre resultaten aan deelname aan het project kunnen worden toegeschreven. Onderzoeken van Wittebrood, Torney-Purta (e.a.) en Nuus richten zich op de houding van jongeren tegenover politiek.¹ Zij meten dit door eenmalig een vragenlijst af te nemen. Voor mijn onderzoek is een vragenlijst samengesteld op basis van bovengenoemde onderzoeken. Twee weken voor deelname aan één van beide projecten is deze vragenlijst door honderd leerlingen ingevuld en twee weken na deelname hebben zij nogmaals dezelfde vragen beantwoord. De honderd leerlingen zaten in vier klassen: naar beide projecten gingen twee klassen.

Statistische toets

Door middel van een statistische toets is het verschil tussen de voor- en nameting geanalyseerd. Bij het project *Wegwijs op het Gemeentehuis* is slechts op één vraag een significante verbetering in attitude te zien. Daar werd rechtstreeks naar de interesse in politiek gevraagd. Het verschil tussen voor- en nameting is .21 op een schaal van 1 tot en met 5.

Ook bij het project *De Haagse Tribune* is met een statistische toets gekeken of de attitude ten opzichte van politiek na deelname aan het project is veranderd. Op twee van de zes (sub)schalen is een significante verbetering in attitude te zien. De positieve emoties ten opzichte van politiek zijn op een schaal van 1 tot en met 5 significant toegenomen met een verschil van .17 tussen de voor- en nameting. Ook het vertrouwen in de politiek (bestaande uit de subschalen *politiek zelfvertrouwen* en *politiek cynisme*) is significant toegenomen met een verschil van .25 tussen voor- en nameting op diezelfde schaal. Andere schalen waarop is gemeten zijn negatieve emoties ten opzichte van politiek, politieke interesse, bereidheid tot conventionele politieke participatie, verwachting van politieke participatie in de toekomst en het belang van conventioneel burgerschap. Deze schalen laten geen significante verbetering zien.

Democratische gezindheid

Kan nu worden geconcludeerd dat beide projecten nauwelijks effect op de

Stel dat een jongere zappend voor de televisie stuit op een debat met een politicus die hij op het Binnenhof heeft gezien, dan is de kans groot dat hij even bij dat debat blijft hangen.

attituden ten opzichte van politiek hebben? Dat valt te betwijfelen. Er is in de eerste plaats veel op de onderzoeksmethode af te dingen. De groep onderzochte jongeren kan veel groter en het onderzoeksinstrument kan beter. Los daarvan is ook de vraag wat het doel van deze projecten is. Ze bereiken in elk geval dat jongeren de Tweede Kamer en het gemeentehuis

eens van binnen zien en met bijbehorende gezichten en rituelen kennismaken. Stel dat een jongere een paar weken later zappend voor de televisie zit en toevallig stuit op een debat met een politicus die hij op het Binnenhof heeft gezien, dan is de kans toch groot dat hij even bij dat debat blijft hangen. Zo zorgt de ene ervaring ervoor dat er andere ervaringen volgen, en zijn veel van deze ervaringen positief. Dan kan een meer democratische gezindheid toch niet uitblijven? ■

Noot

1. Wittebrood, K., *Politieke socialisatie in Nederland. Een onderzoek naar de verwerving en ontwikkeling van politieke houdingen van havo- en vwo-leerlingen*, Thesis Publishers, Amsterdam, 1995.
Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H. & Schulz, W., *Citizenship and Education in twenty eight countries: Civic Knowledge and Engagement at age fourteen*, The

International Association for the Evaluation of Educational Achievement, Amsterdam, 2001.
Nuus, M., *Towards a better understanding of Dutch youth's intentions to vote*, Thesis, Politieke Wetenschappen, Universiteit Leiden, Leiden, 2003.

Berdien Jager was in het kader van haar master Maatschappelijke Opvoedingsvraagstukken stagiaire bij het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) en deed onderzoek naar het effect van de projecten De Haagse Tribune en Wegwijs op het Gemeentehuis.

Bezoek aan parlement in Brussel, Berlijn en Londen

Onderwijs op locatie

ANNEKE DEKKER

In veel landen bestaan onderwijsprojecten om de politieke betrokkenheid van jongeren te vergroten. Anneke Dekker vergeleek voor het Instituut voor Publiek en Politiek dergelijke projecten in Brussel, Berlijn en Londen en deelt haar bevindingen met *Maatschappij & Politiek*.

Jongeren hebben niet veel interesse in politiek en staan er ook niet om bekend er veel over te weten. Dat is een probleem, want als groepen burgers niet aan de politiek deelnemen, kan de democratie in gevaar komen. Zo blijkt onder andere uit onderzoeken van Micha de Winter en Chris Aalberts. Een bezoek aan het nationale parlement is één van de mogelijkheden om de interesse in politiek te vergroten. Hoe gaat dat in Brussel, Berlijn en Londen?

België

De onafhankelijke stichting Knoop-punt Democratie biedt scholieren in België het programma *Democracy*. Dit bestaat uit een gelijknamig spel en een rondleiding door één van de parlementen in Brussel.

Doel van het spel is leerlingen samen een stad te laten bouwen en ze daarvoor te laten ervaren hoe democratie en politiek werken. In vier kleine groepen bedenken de leerlingen een partijnaam en een partijprogramma. Vanuit deze partijprogramma's discus-

siëren de leerlingen vervolgens over de vraag welke gebouwen er in de stad *Democracy* moeten komen. De gebouwen zijn opgedeeld in kleuren die de functie van het gebouw weergeven, zoals economische gebouwen, sportfaciliteiten en sociale voorzieningen. Het aantal gebouwen dat mag worden neergezet is beperkt, dus is zowel binnen als tussen de partijen discussie nodig om tot een besluit te komen.

Vanaf het moment dat leerlingen een keuze uit de gebouwen moeten maken en zij elkaar mogen onderwerpen, worden de leerlingen actief, fel en zelfs erg kritisch. Zo ontstond er tijdens mijn bezoek een zeer felle discussie tussen *partijen* over het al dan niet toestaan van de doodstraf. 'Door zelf een politieke partij en een programma te ontwikkelen, merken de leerlingen hoe moeilijk de *job* van een politicus is', aldus projectleider Patrick Pockelé. Door dit inzicht in de politiek zullen de leerlingen volgens Pockelé eerder naar andere meningen

luisteren en de dialoog aangaan met iemand met een andere mening. Na het spel bezoeken de leerlingen één van de parlementen. Tijdens de rondleiding kunnen de leerlingen een boekje met spellen en vragen over het parlement invullen. Alle informatie over het parlement staat ook in het lesmateriaal dat de docent aan het einde van de dag meekrijgt.

een fractiezaal, een commissiekamer en maken zij kennis met de architecturale en historische aspecten van het gebouw.

Naast deze programma's heeft de Rijksdag de dvd *Politibongo* gemaakt. Deze dertiendelige serie vertelt het verhaal van drie *aliens* die per ongeluk op het parlamentsgebouw landen. Een werkneemster vertelt hen waar ze zijn

daarom het meest gekozen. Hierbij krijgen de leerlingen eerst een kort verhaal over het parlement: wie zitten daar, welke partijen zijn er, wat is de regering en wie is de *prime minister*? Vervolgens moeten de leerlingen in kleine groepen een partijnaam bedenken en een partijprogramma schrijven. Deze partijprogramma's worden aan elkaar gepresenteerd, waarna de leerlingen op een van de programma's mogen stemmen. Op deze wijze krijgen de leerlingen een idee hoe het is om politicus te zijn.

De rondleiding in het parlement omvat een bezoek aan de publieke tribune van het Hoger- en Lagerhuis. Verder wordt aandacht besteed aan de verschillende gebouwen en hun geschiedenis. De klassen krijgen lesmateriaal over het onderwerp van de workshop mee naar huis. Scholen kunnen dit lesmateriaal echter ook los bestellen.

Het Rijksdaggebouw in Berlijn (Foto: Europese Unie).

Vergelijking

Bij bestudering van de verschillende projecten bleek dat de drie projecten in grote lijnen overeenkomen. De projecten richten zich op de stimulering van politieke participatie en de ontwikkeling van politieke kennis, en laten leerlingen zo zelf ervaren hoe het is om politicus te zijn. De ontwikkeling en begeleiding van de projecten is bij alle drie de projecten in handen van onderwijskundigen of voormalige docenten. Alle scholen ontvangen na het project lesmateriaal om het geleerde in de klas na te bespreken. Wat betreft de exacte invulling en inhoud zijn er echter ook opvallende verschillen te noemen. Zo is de duur van de programma's erg divers: in Brussel duurt het een hele dag, in Berlijn neemt het programma een ochtend in beslag en in Londen vraagt

Duitsland

Het Duitse parlement biedt zowel het primair als het secundair onderwijs een programma. Het parlamentsgebouw, de *Reichstag*, is één van de grootste toeristische attracties in Duitsland, per jaar komen er drie miljoen bezoekers. Hierdoor is de capaciteit voor educatieve programma's beperkt. Voor de bovenbouw van het secundair onderwijs wordt twee keer per week een rollenspel georganiseerd. In dit rollenspel, *Parlamentarische Democratie spelerisch ervaren*, wordt een parlamentszitting nagespeeld. Daarnaast krijgen de leerlingen een rondleiding langs de plenaire zaal,

geland. Zij vertelt de *aliens*, die nog nooit van een parlementaire democratie hebben gehoord, wat het parlement is, wat de regering doet en wat een democratie is.

Groot-Brittannië

Het parlement in Londen biedt een educatief programma van twee uur. Het programma bestaat uit een workshop en een rondleiding door het parlement. De workshop richt zich op een door de school gekozen onderwerp: het parlement, stemmen, debatteren of de geschiedenis van het parlement. De workshop over het parlement is een algemene introductie en wordt

het gehele project slechts twee uur. In tegenstelling tot het Britse en Duitse project wordt het Belgische project niet door het parlement, maar door een onafhankelijke stichting georganiseerd. Dat zou kunnen verklaren waarom er meer tijd voor het programma wordt genomen. Een ander verschil is te vinden in de inhoud van de projecten. In Brussel en Londen is het project volledig op het curriculum afgestemd. Doel van deze projecten is dan ook de ondersteuning van de docenten. Na het bezoek aan het project kunnen de docenten de gestelde doelen als het ware zo afvinken. Het Duitse programma houdt helemaal geen rekening met het curriculum. De verklaring hiervoor is dat het curriculum door de deelstaten wordt bepaald, waardoor er zestien verschillende curricula zijn. Tot slot verschillen ook de onderwijsmaterialen die worden meegegeven: in Duitsland krijgen de leerlingen de dvd *Politibongo* mee, Belgische docenten ontvangen een quiz- en vragenboekje en het Engelse lesmateriaal bestaat uit een informatieboekje. ■

Voor meer informatie:

www.knooppuntdemocratie.be

www.bundestag.de

www.parliament.uk/about/visiting/educational

Anneke Dekker was in het kader van haar master Maatschappelijke Opvoedingsvraagstukken stagiaire bij het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) en deed onderzoek naar de onderwijsprojecten die ze in dit artikel beschrijft.

Interview met hoogleraar Maarten Hajer

Democratische vernieuwing bij verplaatsing politiek

HESSEL NIEUWELINK

Binnen het onderwijs moet aandacht voor politieke instituties en de kerngedachte van de rechtsstaat bestaan, maar ook voor andere, aanvullende mogelijkheden rondom democratie. Dat betoogt Maarten Hajer, hoogleraar Bestuur & Beleid aan de afdeling Politicologie van de Universiteit van Amsterdam, in een gesprek met *Maatschappij & Politiek*.

Maarten Hajer: 'In de bestuurscultuur van het Nederlandse openbaar bestuur is het al lange tijd zo dat de overheid problemen samen met maatschappelijke actoren aanpakt. Dat is verbonden met de oorsprong van onze democratie, waarbij de overheidsinstanties in het verleden samen met burgergroepen dijken bouwden om overstromingen te voorkomen. Die cultuur is in Nederland na de Tweede Wereldoorlog institutioneel sterker gemaakt doordat de overheid samen met werknemers- en werkgeversorganisaties in allerlei bedrijfssectoren over de kwaliteit van arbeid en productie sprak. Tijdens excursies met leerlingen naar Den Haag kan het gebouw van de Sociaal-Economische Raad (SER)

daar een goede illustratie van zijn. Dit gebouw kent de Landbouwzaal en de Industriezaal: alle sectoren hebben een plek van overleg. Ook onder dat topperleg is er een vaste structuur van samenwerking tussen maatschappelijke actoren en de overheid.'

De overheid omsingeld?

In de literatuur vindt een debat plaats waarbij heel veel nadruk ligt op het gevaar dat de overheid een gevangene van belangengroepen wordt. De overheid zou juist onafhankelijk moeten zijn om besluiten in het algemeen belang te nemen. Een groot thema is dus sinds jaar en dag hoe deze twee zich tot elkaar verhouden: de gekozen vertegenwoordigers tegenover al die belangen-

groepen die hen van de belangen van hun sector proberen te overtuigen. Binnen het wetenschappelijk denken heeft de afgelopen decennia een interessante verandering plaatsgevonden. Tot in de jaren zeventig lag sterk de nadruk op het gevaar van die innige relatie waarbij men vreesde dat de parlementaire democratie werd omsingeld. Daarna is steeds meer nadruk komen te liggen op de vraag hoe juist die relaties met maatschappelijke groepen kunnen worden gebruikt ter verbetering van de kwaliteit van het openbaar bestuur. Vanaf de jaren negentig worden burgers door de overheid actief bij het beleid betrokken. Politicologen weten hoe gevaarlijk dat is, maar ambtenaren zeggen dat zij de burgers nodig hebben en de politiek is bang voor de *kloof* met de burgers. Er is dus een enorm spanningsveld. Uit mijn onderzoek blijkt dat samenwerking met maatschappelijke groeperingen soms ook nieuwe vormen van democratie laat ontstaan. Samenwerking kan burgers meer vertrouwen in de democratie geven.'

Verplaatsing van de politiek

'Binnen de politicologie bestaat een theorie over de verplaatsing van de politiek. Het idee is dat besluitvorming niet meer binnen de politieke instituties plaatsvindt. Voor het vak Maatschappijleer en mensen die zich met politieke bewustwording bezighouden is het belangrijk te weten wie eigenlijk de besluitvormingsmacht heeft? Door mensen die actief zijn binnen de *politieke kaasstolp* in Den Haag wordt vaak benadrukt hoe machtig ze zijn. Wetenschappers moeten kijken of dat waar is. Volgens de theorie van de verplaatsing van de politiek ligt de besluitvormingsmacht ook elders, zoals het geval is bij de ontwikkeling

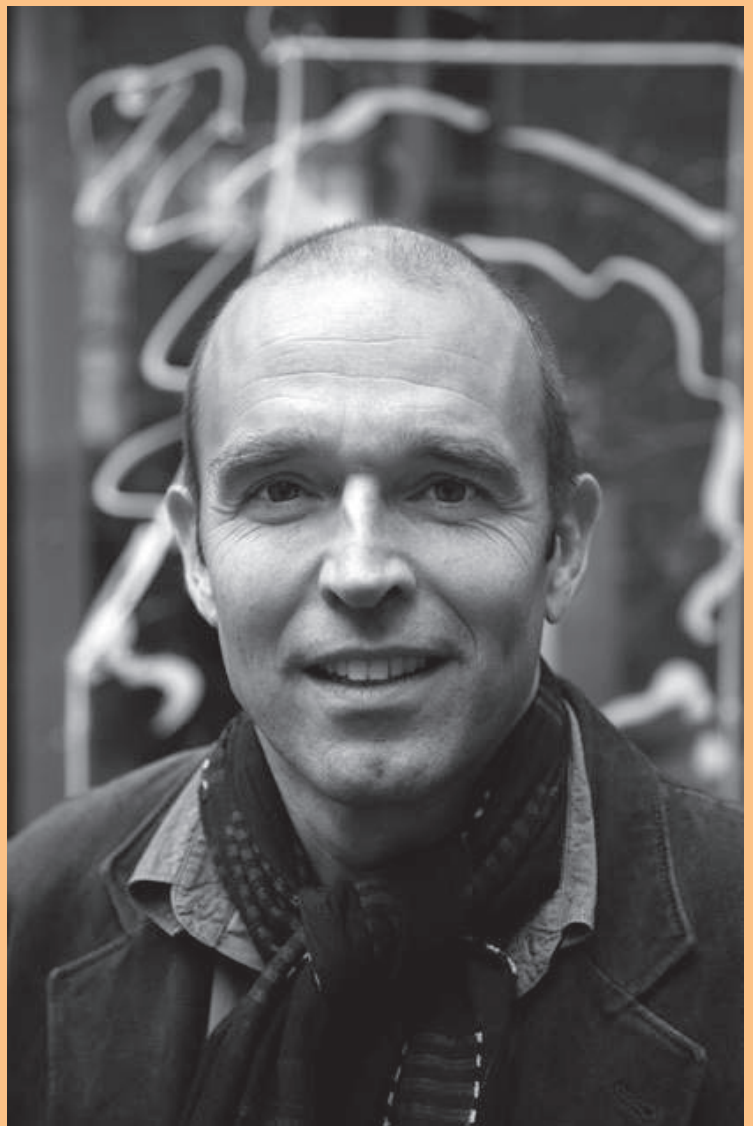

Foto: Bob Bronshof

van nieuwe technologieën. Als de ICT-revolutie doorzet, wordt het mogelijk hier producten te ontwikkelen en deze elders te produceren. In dat geval kan Den Haag wel besluiten geen kinderarbeid toe te staan, maar heeft dat daar niets over te zeggen als schoenen in China worden geproduceerd en hier worden verkocht. Straks kopen welgestelde (en dus over het algemeen meer gezonde) mensen verzekeringen bij buitenlandse aanbieders via het internet; dat zal dan de door de Nederlandse overheid bepleitte *risicosolidariteit* tussen verschillende groepen

in Nederland bedreigen.

Den Haag is dus niet almachtig, maar toch blijft dat beeld hangen. In mijn nieuwe boek probeer ik te laten zien dat de media sterk aan het idee van Den Haag als machtscentrum vasthouden.¹ Zij worden daarbij geholpen doordat macht in Den Haag ook zichtbaar is, terwijl bij die verplaatste politiek macht veel minder zichtbaar en dus veel ongreepbaarder is. De verplaatsing van de politiek wordt door sommige wetenschappers overigens ook alweer gerelativeerd. Er wordt gezegd dat er altijd wel een

politiek moment is. Als echter naar het voorbeeld van kinderarbeid wordt gekeken, kan worden afgevraagd of de politiek daar wel iets aan kan doen? Dat ligt uitermate ingewikkeld. Als Nederland daar zelfstandig iets tegen wil doen dan komt het in conflict met verdragen waarbinnen dergelijk sociaal beleid als een vorm van marktverstoring wordt gezien. Dan is beleid dus moeizaam of bijna onmogelijk. Den Haag heeft natuurlijk wel zelf die macht uit handen gegeven door die verdragen te tekenen of deze bijvoorbeeld ook aan Brussel over te dragen. Het is dus een consequentie van de eigen keuzen.'

Prioriteiten van politiek

'Binnen discussies over democratie en burgerschap wordt door steeds meer auteurs gezegd dat de aandacht van burgers voor parlementaire politiek terugloopt. Zo zijn minder burgers lid van politieke partijen, maar zijn ze daarmee nog niet apolitiek. De literatuur laat zien dat mensen heel goed in staat zijn zich te organiseren als er iets gebeurt. Daarnaast zijn mensen bereid om iets aan politieke misstanden te doen, zoals via Novib of door werkvakanties. Mensen zijn dus niet minder politiek georiënteerd, maar zij zijn minder op de gevestigde politieke instituties gericht.

Dit zijn gegevens waarop wij proberen aan te sluiten door goed te kijken naar de betekenis van autonome politieke acties van burgers. Zou aan de democratie bijvoorbeeld nieuwe inhoud kunnen worden gegeven door burgers in buurten meer ruimte te geven en ze die zelf te laten beheren? Dat moet samen met de overheid gebeuren. Het is niet aan Den Haag te bepalen wat de problemen zijn. Mensen moeten dus zelf de doelen kunnen stellen.

Een concreet voorbeeld hiervan is een proefproject in Den Haag. Burgers zijn vaak erg bezorgd over veiligheidsproblemen en zij vinden dat de gemeente hier te weinig aan doet. Het leidt vaak tot geklaag als beleid niet goed uitpakt en het ontbreekt aan enthousiasme als beleid wel goed uitpakt. Met dit proefproject kijken we in twee buurten of we op regelmatige basis bijeenkomsten met de politie, ambtenaren en burgers kunnen organiseren. Hierbij krijgen laatstgenoemden de macht om de prioriteiten van de politie te stellen.

Mensen zijn niet minder politiek georiënteerd, maar zij zijn minder op de gevestigde politieke instituties gericht.

De politie moet in dit systeem uiteindelijk verantwoording aan burgers afleggen. Het mes snijdt dan aan twee kanten. Aan de ene kant krijgt de politie door een toename van vertrouwen van burgers ook meer ogen, aan de andere kant zien burgers hoe lastig het is om problemen op te lossen. Bij deze benadering bestaat democratie niet via de stembus maar als een gedeelde macht tussen burgers en professionals binnen het publieke domein.'

Democratie in het onderwijs

'Bij burgerschap gaat het om een besef van rechten en plichten. Mensen moeten weten hoe de rechtsstaat in elkaar zit en onder welke voorwaarden zij macht aan de overheid afstaan. Burgerschap gaat dan primair om de onderlinge afhankelijkheid en de wijze

waarop problemen gemeenschappelijk kunnen worden aangepakt en doelen kunnen worden gerealiseerd.

Het is belangrijk dat leerlingen zien hoe instituties functioneren, welke regels er zijn, dat burgers zelf iets kunnen ondernemen en dat parlementariërs verantwoording aan burgers schuldig zijn. Dan is het heel goed om symbolen van de centra van macht ook te laten zien. Men mag daar best trots op zijn. Bezoeken kunnen er ook toe leiden dat ambities worden ontlokt: "Daar wil ik op termijn onderdeel van uitmaken!". Dat moet echter niet alles zijn wat in het onderwijs wordt behandeld. Er moet ook aandacht voor andere vormen van democratie zijn. Dichter bij huis: het idee van meervoudige democratie, waarbij andere vormen de bestaande democratische instituties aanvullen.

Democratie moet als een opdracht worden gezien. Je moet die actief beleven, je moet er dus zaken voor ondernemen en zien dat democratie betekenisvol en waardevol is. Onderwijs daarover moet uitdagend zijn, dat is zeker belangrijk voor Maatschappijleer. De reacties op de scholierenstaking van vorig jaar vond ik onbegrijpelijk. Er werd zoveel onzin over gezegd: of het wel of niet kon. Dat het stakingsrecht is afgedwongen en dat dit een verworvenheid van ons systeem is, dat is een belangrijk inzicht. Daar waren machthebbers, bijvoorbeeld op scholen, blijkbaar te weinig van doordrongen. Met democratie moet je dus actief bezig zijn, anders krijgt het minder kwaliteit.' ■

Noot

1. Maarten Hajer, *Authoritative Governance: Policy Making in the Age of Mediatization*, Oxford University Press, Oxford, (verwacht) voorjaar 2009.

Democratie in soorten

WOLTER BLANKERT

In de top tien van de meest democratische landen, waarin Nederland meestal de vijfde plaats inneemt, staan landen met of zonder een erfelijk staatshoofd, met of zonder een referendum, met een zuiver parlementair stelsel of met flinke bevoegdheden voor de president. Kennelijk leiden verschillende wegen naar de optimale democratie.

Wolter Blankert gaat met u op pad.

Hoewel een erfelijk staatshoofd terecht een minpuntje oplevert bij de rangschikking van landen naar de kwaliteit van hun democratie, bestaat de helft van de top tien uit monarchieën. Zweden (monarchie) en Finland (republiek) betwisten elkaar de eerste plaats. De republikeinse staatsvorm op zich biedt geen garantie voor democratie, de voorbeelden van het tegendeel liggen voor het oprapen.

Volksdemocratie

De discussie over de liberale democratie en de volksdemocratie, die een eeuw lang het politieke debat heeft beheerst, is in 1989 in het museum bijgezet. Museumstukken blijven leerzaam. Het spraakmakende deel van de studenten die rond 1968 de universiteiten bevolkten, was aller-

minst overtuigd van het democratisch gehalte van die liberale democratie. Een vorm van *volksdemocratie*, met raden, actiegroepen of een *massalijn*, werd door de toenmalige toekomstige elite als de ultieme vorm van democratie aangeprezen. Het neerslaan van de Praagse Lente, waardoor de opkomende democratie daar in de kiem werd gesmoord, viel samen met het hoogtepunt van de studentenprotesten tegen die *burgerlijke* democratie, met Mao Tse-Tung en Che Guevara als inspiratiebron.

Na de val van de Berlijnse Muur in 1989 wordt onder democratie alleen nog de liberale democratie verstaan. Met terugwerkende kracht wordt de volksdemocratie nog slechts als een walgelijke vorm van (partij)dictatuur beschouwd. Terecht, maar daarmee

valt ook een aan ons voorgehouden spiegel aan diggelen. De volksdemocratieën hadden een punt dat het met het democratisch gehalte van ons economisch stelsel droevig is gesteld. Angst voor de volksdemocratie heeft bijgedragen aan de opbouw van de sociale zekerheid. Het wegvallen van het communisme heeft verdere economische liberalisering in de hand gewerkt, met privatisering en *bestuur op afstand* (zonder democratische controle) in het kielzog.

Parlementaire democratie

Nederland is een parlementaire democratie. Die heeft zich vrijwel overal vanuit een monarchaal stelsel ontwikkeld. Via het parlement trachtte het *volk* (aanvankelijk de gegoede burgerij) enige invloed te krijgen. Langzamerhand - in het ene land veel eerder dan in het andere - werd de invloed van het parlement overwegend. Tegenstribbeling moesten vorstenhuizen veelal met afzetting bekopen.

Het parlement heeft nu het laatste woord. Een minister of regering kan het vertrouwen van het parlement niet ontberen. Volgens staatsrechtgeleerden is het parlement slechts *medewetgever*, omdat het overgrote deel van de wetten door de regering wordt bedacht. Het parlement heeft echter het laatste woord en geeft dus de doorslag. De controlerende taak leidt er bovendien toe dat de Tweede Kamer in toenemende mate als medebestuurder optreedt, al strookt dat niet met de bedoeling van de Nederlandse Grondwet. Via moties en vragen weet de Tweede Kamer diverse bestuurlijke zaken anders te regelen dan de minister eigenlijk wilde. Een voorbeeld is de 1.040-urennorm in het voortgezet onderwijs. De minister van Onderwijs volgde hier met enige

tegenzin de Tweede Kamer, waarna die haar opvolger op het matje riep omdat die de norm handhaafde. Het parlement kan als *hoogste macht* niet ter verantwoording worden geroepen. Die positie dankt het aan de democratische legitimering. Eens in de vier jaar gaat het volk naar de stembus en kiest dan zijn parlementariërs. Die belichamen onze democratie.

Presidentiële democratie

In de Verenigde Staten, het land met de oudste, ononderbroken democratie, gaat het volk elke twee jaar naar de stembus om zijn Huis van Afgevaardigden (Tweede Kamer) te kiezen. De invloed van dit Huis is niet gering, maar de hoogste macht is het niet. Die ligt in handen van de president. Hij heeft een eigen democratisch mandaat en kan daarom niet door de volksvertegenwoordiging naar huis worden gestuurd. Hij benoemt en ontslaat ministers, die alleen aan hem verantwoording schuldig zijn.

In de praktijk zijn de verschillen met de parlementaire democratie minder extreem. Voor alle benoemingen van belang is toestemming van de Senaat vereist; deze wordt elke twee jaar voor een derde deel opnieuw gekozen. Huis en Senaat beheren samen de sleutels van de schatkist, waardoor men het leven van een ongewenste minister, en zelfs van de president, zuur kan maken. Van een *vertrouwensregel* is hier geen sprake, het gaat om een uitgekiend stelsel van *checks and balances* dat goed werkt als alle partijen hun grenzen kennen. De invloed van de Amerikaanse president als opperbevelhebber van het leger en leider van het buitenlands beleid is enorm en in principe onomstreden. Vandaar de term *monarchaal president*. De *Founding Fathers* van de

Verenigde Staten wilden onder geen beding de gebruikelijke monarch. Zij kozen doelbewust voor een republiek van en voor het volk. Een republiek werd echter vereenzelvigd met anarchie en slap bestuur, het toenmalige handelsmerk van de Republiek (Nederland). Daarom koos men voor het model van de *tijdelijke monarch*, enerzijds met grote macht bekleedt, anderzijds aan *checks* onderworpen.

Bindende referenda op nationaal niveau zijn buiten Zwitserland zeldzaam. Een illustratie daarvan is het referendum ter goedkeuring van het Europees Grondwettelijk Verdrag van 2004 dat slechts in twee van de toenmalige vijftientwintig lidstaten werd vereist: Spanje en Ierland. Spanje stemde voor, Ierland tegen (zij het pas in 2008, over het identieke Verdrag van Lissabon). Beide landen kennen de regel dat een

De Franse regering schreef een referendum uit omdat men op een overwinning rekende. (Foto: Europese Unie).

Met dat monarchale model koketteren de Franse presidenten ook graag. In West-Europa oefent alleen het Franse staatshoofd reële macht uit, al heeft de president in sommige landen wel speciale bevoegdheden op het terrein van buitenlands beleid (met name in Finland). Het *Amerikaanse karakter* van het Franse presidentschap is door generaal Charles De Gaulle geïntroduceerd. Hij zette zich graag tegen de Verenigde Staten af, maar was er niet vies van om van zijn vijand te leren.

Referendum

De mening dat een referendum het summum van democratie is wint terrein. Zwitserland is daarbij het voorbeeld. Over tal van zaken kan het volk daar een bindend besluit nemen. Een klein kanton kent een heuse volksvergadering.

referendum nodig is voor een grondwetswijziging of voor een internationaal verdrag dat de grondwet mogelijk doorkruist. Er zijn verschillende andere landen die de grondwet alleen na een referendum kunnen wijzigen, maar die zagen de Europese grondwet niet als een inbreuk daarop. Frankrijk zag dat ook niet maar toch besloot de Franse regering een referendum uit te schrijven, vooral omdat men van een klinkende overwinning overtuigd was. In Nederland waren regering en parlement dat ook en zo werd in een even onbezonnen als euforische bui besloten tot het eerste referendum op nationaal niveau, met als argument dat het *volk* zich nu eindelijk kon uitspreken (waarmee *goedkeuren* werd bedoeld) over het proces van Europese eenwording. Dat in een parlementaire democratie het *volk* zich nooit over enige

Democratietabel juni 2008

Land	Democratie	Persvrijheid	Corruptie
Finland	1	1	1
Denemarken	2	2	1
Zweden	3	4	4
Nieuw-Zeeland	4	6	1
Zwitserland	5	6	6
Nederland	5	6	6
Noorwegen	5	2	8
Canada	8	15	8
Verenigd Koninkrijk	9	15	11
Australië	10	21	10

(Bron: www.worldaudit.org)

kwestie rechtstreeks kan uitspreken, werd voor het gemak vergeten.

Wespennest

Een bindend referendum kent ons staatsbestel niet en zo kwam het wespennest van een adviserend referendum tot ontwikkeling. De Nederlandse Grondwet sluit dat niet uit, maar maakt het zinloos door parlementariërs nadrukkelijk te verbieden zich er iets van aan te trekken. Zij *stemmen zonder last*, naar hun eigen gezonde oordeel. Alleen als het parlement vooraf verklaart het echt niet te weten, gedooft de Grondwet dat de uitslag van een referendum wordt gerespecteerd. Dat was niet het geval: 80 procent had vooraf verklaard er voor te zijn. Op grond van de uitslag van het referendum ruilde het merendeel daarvan het eigen oordeel in voor dat van het *volk*; een constitutionele doodzonde die de Grondwet tot een vodje papier verlaagt.

Eenstemmigheid over het democratisch gehalte van een referendum bestaat niet. James Madison, de 'vader van de Amerikaanse grondwet', meende (in 1787) dat een referendum 'de tirannie van de meerderheid zou betekenen'. De Amerikaanse grondwet, de 'moeder van alle grondwet-

ten', kent dan ook geen referendum. Chris Patten, Brits politicus en euro-commissaris, meldde in 2003 in een interview: 'Referenda zijn afschuwelijk. Het was de favoriete vorm van Mussolini en Hitler om de *volkswil* tot uiting te brengen. Zij ondermijnen het parlement (meer dan een bomexplosie). Ik denk dat referenda binnen ons systeem fundamenteel antidemocratisch zijn en ik wil er daarom niets mee te maken hebben. Alleen slappe regeringen tolereren referenda'. De liefde van Adolf Hitler voor het referendum verklaart dat Duitsland de volksraadpleging op nationaal niveau uitsluit. De Gaulle's voorkeur voor referenda zag men destijds als een noodzakelijk kwaad om een vastgelopen systeem vlot te trekken, niet als een uiting van verheven democratie. Bij internationale vraagstukken bieden referenda extra tekortkomingen. Het is ondenkbaar dat een moeizaam uitgewerkt compromis bij de meerderheid van alle partijen genade kan vinden. Een referendum op Cyprus heeft de hereniging op de lange baan geschoven en de (opgelegde) vredesregelingen in het voormalige Joegoslavië waren weggeschoten als ze in referenda waren voorgelegd.

Wie wint?

Wie bij Google 'democracy + ranking' intikt, krijgt prachtige overzichten van landen, gerangschikt naar hun democratisch gehalte, de persvrijheid en de mate van corruptie. Het is goed bruikbaar materiaal voor in de klas, omdat de criteria worden uitgewerkt. De leerling kan zich zo verdiepen in wat democratisch gehalte precies inhoudt en zelf bepalen of hij alle criteria terecht vindt. De lijsten zelf bieden een bron voor serieuze vergelijking en speculatie. De uitkomsten op de verschillende pagina's lopen wat uiteen, maar de overeenstemming op hoofdlijnen valt meer op.

Op de internetpagina www.worldaudit.org gaat Finland onbedreigd aan kop: een parlementaire democratie met een relatief machtige president en een uiterst spaarzaam gebruik van een goed geregeld adviserend referendum. Het referendumparadijs Zwitserland paradeert op een gedeelde vijfde plaats, samen met Nederland en Noorwegen, en neemt ook op andere pagina's de eerste plaats niet in. Op de laatste plek (150) prijkt Myanmar (Birma), slechts twintig plaatsen onder Rusland. De internetpagina <http://euobserver.com> laat Zweden winnen, maar handhaaft de vijfde plaats voor Nederland. Er zal vast wel een internetpagina uit India zijn die dat land een wat betere plaats geeft dan de zesenvestigste positie van de *worldaudit*; een karige beloning als het relatieve element (plek op de wereld) ook zou worden beloond. Een mogelijke opdracht is om leerlingen uit te laten zoeken waaraan die lage waardering is te wijten en of er een pagina is te vinden die er anders over denkt. Kortom, ga aan de slag met de democratie! ■

Auteurs presenteren democratie niet als manier van leven

Democratie in maatschappijleerboeken

HESSEL NIEUWELINK

Een belangrijke taak van de maatschappijleerdocent is om met leerlingen te bespreken wat *democratie* betekent. Dit is niet altijd een eenvoudige opgave, al was het maar omdat er over de betekenis van democratie geen overeenstemming is. In dit artikel bespreekt Hessel Nieuweling de manier waarop *democratie* in de schoolboeken van Maatschappijleer is beschreven.

In het geruchtmakende boek *Toekomst van de vrijheid* onderscheidde de Franse diplomaat Jean-Marie Guéhenno twee visies op democratie. Binnen de eerste visie wordt democratie als een institutionele techniek van besluitvorming gezien. Aanhangers van de tweede visie zien democratie als een waarde, als een manier om tot individuele ontplooiing te komen. Het is interessant te bekijken op welke wijze democratie binnen het maatschappijleeronderwijs wordt geïnterpreteerd. Met het oog daarop zijn de lesmethoden bestudeerd, omdat die binnen het onderwijs een belangrijke rol spelen.

Voor een vergelijking zijn tien metho-

den bekeken: drie boeken Maatschappijleer 1 voor het vmbo-kaderberoepsniveau (*TEAM*, *Thema's* en *Blikopener*), drie methoden voor de burgerschapscompetenties (niveau 3) op het mbo (*Schokland*, *Context* en *Move*), en vier methoden voor Maatschappijleer op het vwo (*Thema's*, *Civitas*, *Actua.ml* en *Delphi*). Van de schoolboeken zijn alleen de teksten met een directe betrekking op democratie bestudeerd. De opdrachten zijn buiten beschouwing gelaten.

Betekenis

Zoals gesteld wordt democratie op verschillende manieren gedefinieerd. Als naar de definities in de schoolboe-

ken wordt gekeken, valt het op dat in alle definities naar voren komt dat democratie moet worden gezien als een manier waarop burgers politieke besluitvorming kunnen beïnvloeden. Telkens worden verkiezingen genoemd als belangrijk middel daartoe. Sommige methoden schrijven dat democratie 'een regeringsvorm is waar het volk de macht heeft' (*Actua.ml*), andere schrijven dat 'volksinvloed verzekerd is' (*Schokland*). De meeste schoolboeken verwijzen hier naar het belangrijke element van de meerderheidsbesluiten.¹

Zeven methoden voegen aan het bovenstaande nog een element toe. *Move*, *Blikopener*, *Thema's* (vmbo en vwo), *TEAM*, *Civitas* en *Delphi* geven aan dat het hebben van (mensen) rechten een essentieel onderdeel van democratie is. Afgezien van de beide methoden *Thema's* verwijzen deze schoolboeken hier expliciet naar de waarborging van de rechten van minderheden. Daarnaast geven *Move*, *TEAM*, *Civitas*, *Thema's* (vwo) en *Delphi* in hun definitie aan dat de waarborging van (politieke) vrijheid en gelijkheid van burgers essentieel is. Een laatste aanvulling komt van *Thema's* (vwo) en *Delphi*. Daarin wordt aangegeven dat het bij democratie, in de woorden van *Delphi*, de 'vreedzame oplossing van conflicten over de inrichting van de samenleving' betreft.

Betrekken op landsbestuur

Als wordt gekeken naar de maatschappelijke domeinen waarop democratie volgens de methoden betrekking heeft, dan valt op dat voor alle methoden het politieke domein het belangrijkste terrein is. Instituties en politici, met name in Den Haag, spelen in de schoolboeken een erg prominente rol. Een aantal andere domeinen komt

echter nog wel ter sprake. Zo verwijst *Context* kort naar besluitvorming binnen het gezin: 'De vakantiebestemming volgt vaak pas na overleg'. *Blikopener*, *Thema's* (vmbo), *TEAM* en *Delphi* betrekken democratische besluitvorming ook op de omgeving van de leerlingen door meer of minder uitgebreid bij vriendengroepen of de klas stil te staan. *Blikopener* staat er verder nog bij stil dat 'ook binnen allerlei organisaties beleid vaak door de meerderheid wordt bepaald'. Voor de helft van de methoden geldt dat democratie uitsluitend met betrekking tot het politieke domein wordt beschreven. Gecombineerd met de grote nadruk op het besluitvormende element in de definitie, kan worden gesteld dat een groot aantal methoden een institutionele definitie van democratie hanteert. Er is amper sprake van een beschrijving van democratie

als een manier van leven. Een andere conclusie is dat alle methoden zwijgen over democratie binnen maatschappelijke domeinen als onderwijs en arbeidssituatie. Gezien de heftige discussies die hierover in de literatuur, en in het verleden ook binnen het bredere publieke domein plaatsvonden, is dat opmerkelijk te noemen. Een belangrijke verklaring voor de nadruk op het landsbestuur kan in de eindtermen en competenties worden gevonden. Democratie wordt voor zowel vmbo- als vwo-leerlingen sterk met het Nederlandse landsbestuur in verband gebracht. De eindtermen bieden echter ook aanknopingspunten om er andere domeinen bij te betrekken. Zo staat in de vwo-eindtermen: 'waarden noemen die aan democratie ten grondslag liggen'. Vanuit die waarden is het natuurlijk goed mogelijk om aandacht aan verschillende vormen

van zelfbestuur te besteden. De situatie in het mbo biedt misschien nog wel meer mogelijkheden. De beschrijving van de betreffende kerntaak is zeer ruim ('participeert in het politieke domein, in besluitvorming en beleidsbeïnvloeding'). Daarnaast ligt er bij competenties veel nadruk op het ondernemen van handelingen zodat juist hier kan worden verwacht dat leerlingen leren dat democratie in verschillende domeinen mogelijk is.

Vormen van democratie

Dat er meerdere vormen van democratie binnen het politieke domein mogelijk zijn, krijgt niet in elke methode aandacht. Een interessant onderscheid is dat tussen de vwo- en de vmbo-boeken. Alle vwo-boeken beschrijven naast de *indirecte* democratie ook de *directe* democratie en geven aan dat er naast *parlementaire*

ook *presidentiële* democratie mogelijk is. Eveneens beschrijven alle boeken verschillende kiesstelsels: het districtenstelsel en de evenredige vertegenwoordiging. In de vmbo-methoden wordt hieraan in het geheel geen aandacht besteed. De mbo-methoden nemen een middenpositie in: de methoden behandelen *gezamenlijk* alle genoemde mogelijkheden. Een verklaring voor dit verschil kan eveneens in de eindtermen worden gevonden; alleen de vwo-eindtermen spreken van verschillende stelsels. Ook kan de mate van complexiteit een verklaring zijn. Waar de vwo-auteurs wellicht van mening zijn dat dit essentiële informatie betreft, kan de inschatting van de mbo-auteurs zijn dat beperkte informatie behapbaar en wenselijk is, en vinden de vmbo-auteurs het idee van verschillende vormen van democratie waarschijnlijk te ingewikkeld voor deze leerlingen.

Democratische vernieuwing

Ook op het gebied van democratische vernieuwing is er onderscheid tussen de methoden voor verschillende niveaus. In *Actua.ml*, *Thema's* (vwo) en *Delphi* wordt redelijk wat aandacht aan mogelijkheden op het gebied van democratische vernieuwingen besteed. Zo schenken zij aandacht aan de argumenten voor en tegen referenda en een gekozen burgemeester en minister-president. Daarnaast beschrijft *Delphi* de mogelijkheden voor invoering van vormen van directe democratie. *Actua.ml* bespreekt nog andere vernieuwingen, zoals de afschaffing of de directe verkiezing van de Eerste Kamer, invoering van een kiesdrempel en het burgerinitiatief. Hiermee laten deze vwo-methoden zien dat democratie niet af is en, bijvoorbeeld door maatschappelijke ver-

anderingen, kan worden aangepast. Dat alle vmbo- en mbo-methoden hier geen aandacht aan besteden is in elk geval vanuit de eindtermen en competenties te verklaren. Verder zijn deze auteurs blijkbaar van mening dat het niet belangrijk genoeg is om leerlingen te leren dat democratie kan worden vernieuwd en in die zin niet 'af' is. Hierdoor lijkt de Nederlandse parlementaire democratie redelijk statisch en krijgen deze leerlingen, die van deze boeken ook niets over verschillende vormen van democratie leren, een beperkt beeld van wat democratie is en wat zij zou kunnen zijn. Als een leerling van mening is dat de democratie niet functioneert, krijgt hij wellicht het idee dat deze beter kan worden afgeschaft. Een besef van de mogelijkheden van vernieuwing had deze houding wellicht kunnen voorkomen of veranderen.

Belevingswereld van leerlingen

Het is interessant te bekijken of de leerling uit de tekst kan afleiden dat hij ook zelf het initiatief zou kunnen nemen om voor bepaalde belangen op te komen. De vwo-methoden beschrijven democratie (vrijwel) uitsluitend vanuit macroperspectief. De directe omgeving van leerlingen komt amper of geheel niet aan bod. Van de mbo-methoden besteedt alleen *Context* hier aandacht aan door erbij stil te staan hoe iemand een politieke partij kan oprichten.

Bij de vmbo-methoden bestaat een ander beeld. *Blikopener* betreft door middel van brongebruik de leerling bij democratische besluitvorming. *Thema's* en *TEAM* besteden behoorlijk veel ruimte aan de veronderstelde belevingswereld van leerlingen door de thematiek op te hangen aan een klas-senuitje (*Thema's*) en verzet van een

klas tegen een wegverbreding en tegen uitzetting van een klasgenoot die uit een dictatuur is gevlucht (*TEAM*). Hoewel de laatste twee methoden nog verwijzen naar schoolklassen die acties ondernemen, besteden zij net als de andere methoden geen aandacht aan de mogelijkheden om via democratische besluitvorming wezenlijke zaken binnen de school te veranderen. Dit lijkt juist bij uitstek een manier om leerlingen de mogelijkheden van democratisch burgerschap te verduidelijken.

Als een leerling van mening is dat de democratie niet functioneert, krijgt hij wellicht het idee dat deze beter kan worden afgeschaft.

De auteurs van de vmbo-methoden en van *Context* zijn blijkbaar van mening dat hun doelgroep met democratie moet kennismaken door de mogelijkheden van eigen initiatief te benadrukken. De auteurs van de andere methoden veronderstellen wellicht dat een beschrijving van instituties en de werking van democratie leerlingen voldoende mogelijkheid biedt om tot democratisch burger te worden gevormd.

Het is natuurlijk altijd de vraag of leerlingen zich werkelijk met de door de auteurs aan hen toegeschreven belevingswereld identificeren. Toch is het opvallend dat een vak dat burgerschapsvorming hoog in het vaandel heeft staan, democratie op een dergelijk abstracte manier bespreekt. Het zou interessant zijn om uitgebreid te onderzoeken wat de effecten van een

dergelijke schoolboekopzet voor burgerschapsvorming zijn.

Democratie als ideaal

Er zijn verschillende redenen te bedenken waarom democratie wenselijk is. Politicoloog Robert Dahl doet dat in zijn befaamde boek *On Democracy* en politicoloog Herman van Gunsteren deed dat recentelijk in zijn boek *Vertrouwen in democratie*. In schoolboekteksten staat zelden *expliciet* weergegeven waarom democratie wenselijk is en redenen waarom democratie onwenselijk zou zijn ontbreken vrijwel volledig, evenals argumenten om deze tegen te spreken.

Op *Move* na bespreken alle methoden wat een dictatuur is en welke nadelen mensen daarvan (kunnen) ondervinden. Vervolgens wordt democratie daar tegen afgezet. Hiermee kan democratie worden gezien als *de* manier om tirannie te voorkomen en daarmee als een reden waarom het wenselijk is. Een tweede reden betreft het bezit van fundamentele rechten, politieke vrijheid en gelijkheid. Een meerderheid van de methoden besteedt aandacht aan het belang hiervan voor een democratie. *Schokland*, *Context* en *Actua.nl* besteden hier wel aandacht aan, zij het alleen gerelateerd aan de rechtsstaat.

Een derde reden betreft de mogelijkheden die democratie biedt om voor fundamentele individuele belangen op te komen. *Context*, *TEAM*, *Thema's* (vwo) en *Delphi* gaan daar nader op in. De laatste twee methoden geven aan dat democratie betekent dat individuen recht hebben om betrokken te zijn bij oplossingen van belangrijke maatschappelijke problemen. Deze methoden kiezen daarmee voor een abstracte benadering. De eerste twee methoden leggen juist de nadruk op

de bespreking van een uitgebreid voorbeeld van een manier waarop leerlingen hun belangen kunnen verdedigen. Hier is dus een duidelijk verschil tussen vwo-methoden en die voor het beroepsonderwijs te zien. De laatste reden die in de methoden staat beschreven, betreft de mogelijkheden die democratie tot zelfbeschikking en individuele ontplooiing biedt. Alleen *Civitas* en *Delphi* besteden hier aandacht aan door aan te geven dat mensen in een democratie de mogelijkheid hebben om hun leven respectievelijk de samenleving naar eigen wens in te richten.

De methoden ontkrachten niet expliciet argumenten die leerlingen mogelijk tegen democratie hebben.

Ontbrekende redenen

Een aantal redenen die onder andere door Dahl en Van Gunsteren worden besproken ontbreekt. Zo gaat geen enkele methode nader in op de relatie tussen democratie en welvaartsontwikkeling. De auteurs vertellen de leerlingen niets over de gunstige effecten die een democratische samenleving op de welvaart van die samenleving heeft. Dat democratieën onderling geen oorlogvoeren, is een andere reden die in de schoolboeken ontbreekt. Een derde reden is beschreven door Van Gunsteren. Hij voegt aan de bovenstaande redenen toe dat democratie wenselijk is omdat de kwaliteiten van besluiten van democratieën beter zijn dan die in elk alternatief bestuursmodel.

Al met al moet worden geconstateerd

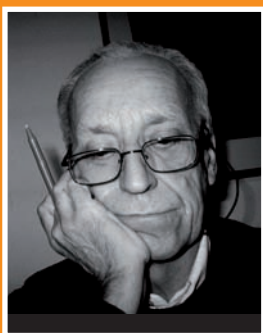
dat de wijze waarop democratie als meest wenselijke bestuursvorm wordt beschreven, zeer impliciet en defensief is. De methoden ontkrachten niet expliciet argumenten die leerlingen mogelijk tegen democratie hebben. Daarnaast is het voorkomen van tirannie de reden die de meeste aandacht krijgt. Het ontbreekt in grote mate aan een meer positieve benadering waarin democratie niet iets voorkomt, maar juist mogelijk maakt.

Afsluitend

In de meeste schoolboeken is een institutionele benadering van democratie te herkennen. De auteurs wilden of konden democratie blijkbaar niet (ook) uitleggen als een manier van leven waarbij de democratische idealen op alle sociale relaties betrekking hebben. De wijze waarop democratie is beschreven, heeft ontegenzeggelijk invloed op de politieke en maatschappelijke vorming van leerlingen. Hopelijk zijn docenten zich daarvan bewust en vullen zij (als zij dat wenselijk vinden) het schoolboek aan. ■

Noot

1. Op de internetpagina van *Maatschappij & Politiek* (www.maatschappijenpolitiek.nl) staat een uitgebreide versie van dit artikel. Hier zijn tabellen toegevoegd met daarin de weergave van de uitkomsten per schoolboek.

Quality time

Vader en volwassen zoon, samen een week op stap, zonder de vrouwen. Onderwerp en toon van gesprek pakken ze naadloos op waar ze gebleven waren, soms jaren geleden. Ze hebben daarbij aan halve woorden genoeg. Hun grappen

zijn genetisch, evenals hun lichtelijk cynische kijk op de tobende medemens, het geklungel van functionarissen in het bijzonder. Al hun observaties doen ze simultaan en hun commentaar erop is steeds gelijk. Is het *nature*, is het *nurture*? Dat is moeilijk te zeggen, maar gezellig is het wel, en vertrouwd. Die vertrouwelijkheid is wat hun samenzijn zo ontspannend maakt, zo ontroerend bij vlagen. Milde ergernis is de motor van beider humor, maar onderling is die ergernis er niet, ze verdragen elkaar. Als vader een bedieningsknopje aan zijn vliegtuigstoel niet kan vinden, is het van: 'je wordt oud pa', maar dat heet plagen en dat kan pa zelf ook als de beste.

Opa en kleinzoon, één hele dag in de week samen, zonder de ouders. Honderd procent aandacht, de eerste woorden, halve woorden nog, elke week meer. Deze week lukt 'opa', voor het eerst. Beiden glimmen van trots, want woorden die met een klinker beginnen zijn het moeilijkst. De humor is er ook al, de relativering van de werkelijkheid, het spelen ermee, dingen aanwijzen en er schaterend het verkeerde woord bij zeggen. *Ontroerend* is hiervoor een te versleten term, de emotie is veel spectaculairder. Onvergelijkbaar met enig ander gevoel in opa's leven. De kleinzoon beleeft zo'n dag anders. Voor hem is opa's onvoorwaardelijke liefde, want dat is het, van levensbelang. Hij is ervan afhankelijk. Het ontvullend besef dat nature dit regelt, dat die liefde existentieel is, maakt het kleinkind niet minder aanbiddelijk, niet minder om op te vreten.

Een ding is zeker: pensioen is de tot nu toe leukste levensfase.

Grom

Onderwijskrant RELIGIE EN DEMOCRATIE

In november verschijnt bij het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) een onderwijskrant over het thema religie en democratie. Deze onderwijskrant kent twee versies: één voor havo/vwo en één voor het vmbo.

EEN GREEP UIT DE INHOUD:

- WAT IS EEN DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT?
 - OVERHEID EN RELIGIE
 - RELIGIEUZE REGELS
- BOTSSEN GODSDIENST EN DE DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT?
- GODSDIENST IN DE POLITIEK
 - INTERVIEWS, VRAGEN EN OPDRACHTEN

Gratis DVD

Bij de vmbo-versie van de krant ontvangt u een gratis dvd van Schooltv. Op de dvd staat de aflevering *Gezocht: God* uit de reeks *Focus op de maatschappij*. Inhoud: waar komt het religieuze gevoel bij mensen vandaan? Uit angst of uit gezag? Er zijn tussen religies veel overeenkomsten, maar tussen godsdiensten bestaan ook nog al wat verschillen. Deze gratis dvd is niet los verkrijgbaar. Wel kunt u via www.Schooltv.nl een dvd met meerdere afleveringen van *Focus op de maatschappij* bestellen.

PRIJS EN BESTELGEGEVENS

De krant is te bestellen als pakket van 35 exemplaren. De prijs van een pakket bedraagt € 43,-, inclusief verzendkosten.

Als u de kranten in november wilt ontvangen kunt u deze nu al bestellen via bestel@publiek-politiek.nl.

Vermeld in de mail het aantal pakketten, het adres van de school en de gewenste versie plus bijbehorende code (havo/vwo = code 7002, vmbo = code 7001).

Koffie met een scheutje verdieping

LIEKE MEIJS

Het Huis voor Democratie en Rechtsstaat moet een educatieve instelling worden die de betrokkenheid bij de democratie op een levendige en aansprekende manier vergroot, vindt het Instituut voor Publiek en Politiek. Om te weten hoe dit voor jongeren het beste kan gebeuren, is het interessant te kijken naar een onderzoek waarin een aantal leerlingen werd gevraagd: 'Waar moeten acties en interventies ter verbetering van de democratische opvoeding zich op richten?'

In opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties werd nevenstaande vraag voorgelegd aan 250 jongeren uit twaalf middelbare schoolklassen tijdens gastlessen Maatschappijleer.¹ De onderzoekers hebben voor hun vragenlijst twee onderwerpen gekozen: *politieke partijen* en *godsdienstvrijheid*. Zij veronderstelden dat deze onderwerpen aspecten van democratie zijn en dat ze bij de leerlingen bekend zijn. Een tweede overweging lag in het feit dat in het huidige regeerakkoord is opgenomen dat de rol en functie van politieke partijen dient te worden versterkt. Eerder al bleek uit het rapport *Jonge burgers en democratie* dat het vertrouwen in de politieke partijen laag is.² Als overweging voor het thema *godsdienstvrijheid* noemen de onderzoekers het feit dat het hier een belangrijk klassiek grondrecht en een zeer actueel onderwerp betreft.

Van mezelf geleerd

Centraal in het onderzoek stond de vraag *waar en hoe* leerlingen kennis, houding en vaardigheden ten aanzien van politieke partijen en ten aanzien van godsdienstvrijheid leren. Leerlingen kregen twee typen vragen

voorgelegd. Bij het eerste type werd gevraagd naar kennis (Wat is een politieke partij?), houding (Wat vind je van politieke partijen?) en vaardigheden (Heb je er wel eens over nagedacht om contact met een politieke partij op te nemen?). De vragen van het tweede type beoogden te achterhalen waar leerlingen de kennis, houding en vaardigheden hebben geleerd (Waar heb je geleerd wat een politieke partij is?, Waar heb je de mening over politieke partijen geleerd?', enzovoorts).

De uitspraak van een aantal leerlingen dat ze dat van zichzelf hebben geleerd, illustreert dat het voor leerlingen moeilijk is aan te geven waar ze hun kennis, houding en vaardigheden vandaan hebben. Ook voor mij is het moeilijk te zeggen waar ik mijn mening over politieke partijen heb opgedaan. Dat lijkt me een complex proces waaraan vanuit de media, debatten, de omgeving en het vak Maatschappijleer permanent input wordt gegeven.

Thuis

De onderzoekers trekken wel conclusies in de vorm van aanbevelingen: het onderwijs dient niet langer als vanzelfsprekende locatie te worden gekozen om jongeren democratische vorming bij te brengen. Tevens dient vervolgonderzoek te worden gedaan *of en, zo ja, hoe* enerzijds via de media en anderzijds via het thuisfront op democratische vorming kan worden ingestoken.

Het vak Maatschappijleer is ingevoerd om alle jongeren een basis van politieke vorming te geven. Dat er thuis aan de eettafel menig discussie over politiek plaatsvindt draagt zeker bij tot de vorming van jongeren. Dit komt echter niet in de plaats van lessen over politieke besluitvormingsmodellen. Niet alle ouders praten over politiek

en bovendien wordt in de lessen juist de basiskennis geleverd. Vervolgonderzoek naar de vorming door de media, door het onderwijs, door het Huis voor Democratie en Rechtsstaat of door het thuisfront moet worden gedaan, lijkt mij onzinnig. Wil het ontwikkelingsproces doorgaan, dan moeten jongeren juist op veel verschillende manieren en op meerdere momenten met politiek kennismaken. Het is jammer dat de onderzoekers geen kennis hebben genomen van de notitie van Chris Aalberts over politieke betrokkenheid en politieke sensitiviteit onder jongeren.³ Deze geeft een overzicht van bestaand onderzoek naar betrokkenheid van jongeren, maar bekritiseert dat onderzoek ook.

Feitenkennis niet relevant

Als het doel van democratische vorming van jongeren politieke betrokkenheid is, is het van belang te weten wat onderzoekers daaronder verstaan. Aalberts onderscheidt vier indicatoren: *kennis*, *interesse*, *cynisme* en *participatie*. Hij stelt dat men het wenselijk vindt dat jongeren over politieke kennis beschikken, interesse in politiek hebben, niet cynisch over politiek zijn en in politieke activiteiten participeren. Bij deze eisen zet Aalberts zijn vraagtekens, te beginnen bij de conclusie dat jongeren maar weinig politieke kennis hebben. In onderzoek vat men politieke kennis veelal eenzijdig op door de respondenten naar losstaande politieke feiten te vragen. Dat gebeurde ook in het hierboven beschreven onderzoek (Wat is een politieke partij?). Aalberts vindt dat dit niets zegt over het daadwerkelijk begrip van politiek. Bovendien vindt hij feitenkennis over politiek

weinig relevant voor het dagelijks leven van jongeren. Onderzoek dat van relevante competenties in het dagelijks leven probeert uit te gaan laat zien dat jongeren politiek vaak beter begrijpen dan uit onderzoek over feitenkennis kan worden geconcludeerd.

Politiek niet gebruiken

Ook bij de onderzoeksbevindingen over de politieke interesse stelt Aalberts vragen. Vaak concluderen de onderzoekers dat jongeren in vergelijking met volwassenen relatief weinig interesse in politiek hebben. Voor jongeren staat politiek ver van hun dagelijkse leven af. Als onderwerpen echter niet als *politieke* maar als *gewone* onderwerpen worden gepresenteerd, vinden jongeren ze veel interessanter (bijvoorbeeld alcohol, drugs, criminaliteit, persoonlijke vrijheid, onderwijs, werk, geld, racisme, huisvesting en vervoer). Jongeren zijn geïnteresseerd in onderwerpen die hun dagelijkse leven raken en een lokaal en persoonlijk karakter hebben. Het woord *politiek* roept afkeer op omdat het meteen

met *oninteressant* wordt geassocieerd. Uit onderzoek naar de meningen over politiek, blijkt dat jongeren vinden dat ze geen invloed op de politiek hebben, omdat ze weinig worden geconsulteerd of niet altijd serieus worden genomen.

Een ruime meerderheid van de jongeren zou gaan stemmen als ze dat zouden mogen. Verder staan jongeren positief tegenover onconventionele participatie als demonstraties en actiegroepen, al hebben zij er zelf nauwelijks ervaring mee. Uit buitenlands onderzoek blijkt dat jongeren vaker producten boycotten en e-mailpetities ondertekenen.

Als het om maatschappelijke participatie (alle niet-commerciële activiteiten van burgers in georganiseerd verband) gaat, blijken jongeren vrij actief: 69 procent van de jongeren onder de 18 jaar bezoekt maandelijks een activiteit van een vereniging en 7 procent doet aan vrijwilligerswerk. Sport is hierbij het meest populair. Vaak wordt gezegd dat maatschappelijke participatie een opstap naar politieke participatie

is, maar jongeren nemen vooral deel aan activiteiten met relatief weinig kansen om met politiek in aanraking te komen.

Conclusies

Jongeren zullen op veel plaatsen en op veel momenten de mogelijkheid moeten krijgen om hun competenties voor politieke participatie te verhogen. Juist het Huis voor Democratie en Rechtsstaat heeft de mogelijkheid om zich op het oefenen met politiek te richten, met aansprekende thema's en zonder de associatie van saaie politiek.

Nu veel scholen leerlingen maatschappelijke stages laten uitvoeren, ligt ook hier een kans om er politieke elementen in te brengen. Leerlingen koffie laten serveren in een verpleegtehuis, kan worden verdiept met opdrachten om politieke issues uit te zoeken waar de verzorgingsstructuur mee te maken heeft. Maatschappijleer kan hierin zeker ook voorzien. ■

Noten

1. De Heus, D. & Smeulders P., *Leren van democratie. Een onderzoek naar waar en hoe jongeren kennis, houding en vaardigheden op doen ten aanzien van politieke partijen en godsdienstvrijheid*, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Den Haag, juni 2008.
2. Dit onderzoek is besproken in het artikel 'Leerlingen opvoeden tot democratische burgers', in: *Maatschappij & Politiek*, 2007 (december) nr.6, pp.11-13.
3. Aalberts, Chris, *Politiek betrokkenheid en politieke sensitiviteit onder jongeren*, Amsterdam School of Communications research, 2004.

Peilingen tijdens Amerikaanse verkiezingscampagne

Even bellen

HANS VAN DER HEIJDE & JEFF PECK

'Voorsprong Obama minder groot dan verwacht', '45 procent van de Amerikaanse kiezers voor Obama tegen 44 procent voor McCain volgens de peilingen', 'Peilingen voorspellen nek-aan-nekrace', 'Voorsprong Obama lijkt te slinken', zo luidden Amerikaanse nieuwsberichten van medio en eind augustus, toen dit artikel werd geschreven. Vanuit de Verenigde Staten doen Hans van der Heijde en Jeff Peck verslag.

Spannend, de Amerikaanse presidentsverkiezingen van 2008. Vast, maar die conclusie kan niet op basis van deze peilingen worden getrokken. Deze cijfers dienen eigenlijk maar één doel: de verkiezingcampagne tot een soort sportwedstrijd maken om spanning op te roepen en zo de kijker of lezer in een staat van opwinding te doen geraken. Deze cijfers zeggen verder niets.

Procedure

Ten eerste gaan ze geheel voorbij aan de verkiezingsprocedure. Weliswaar kunnen alle kiesgerechtigde Amerikanen hun stem uitbrengen, maar dat doen ze in de afzonderlijke, als kiesdistricten op te vatten staten. De

kandidaat die in een staat de meeste stemmen verovert, krijgt die staat toegewezen (*winner-take-all*), dat wil zeggen: alle kiesmannen (en -vrouwen) die die staat aan het *Electoral College* mag leveren. Het aantal kiesmannen is even groot als het aantal afgevaardigden van die staat in het Congres: twee senatoren plus één of meer afgevaardigden in het Huis (het aantal afgevaardigden hangt samen met het aantal kiesgerechtigde inwoners van een staat). Wie de meeste kiesmannen verovert, wordt president.¹

Waardeloos

Dat procedurele gegeven maakt een nationale peiling die dit resultaat

oplevert (45 procent voor de Democratische presidentskandidaat Barack Obama tegen 44 procent voor zijn Republikeinse opponent John McCain) vrijwel waardeloos als het gaat om voorspellingen over wie het presidentschap gaat veroveren. Dat cijfer zou immers als volgt tot stand kunnen zijn gekomen: in enkele middelgrote staten zei 75 procent van de kiezers een voorkeur voor Obama te hebben, tegen 15 procent voor McCain en 10 procent zonder voorkeur; in alle andere staten sprak 43 procent een voorkeur voor Obama uit tegen 47 procent voor McCain en 10 procent zonder voorkeur. Stel dat dat het geval was en dat de verkiezingen bovendien diezelfde cijfers laten zien, dan zou McCain een flinke overwinning boeken. Kortom, men heeft niets aan dergelijke nationale peilingen. Om inzicht te krijgen in de werkelijke verhoudingen op een zeker moment in relatie tot de mogelijke verkiezingsuitslag moet men over de resultaten van peilingen in de afzonderlijke staten beschikken.

Die resultaten zijn er ook wel, maar de presentatie daarvan vergt veel tijd en de analyses zijn ingewikkeld. Het credo voor verslaggevers van de massamedia luidt nu eenmaal: hou het simpel, hou het kort en hou het spannend, dan hou je kijkers. Misschien overdrijven we, want per slot van rekening doet bijvoorbeeld *CNN* zijn best met grafische weergaven van een indeling van staten in blauw (daar wint vrijwel zeker de Democraat Obama), rood (daar wint vrijwel zeker de Republikein McCain) en het geel van de *toss-up states* (kop-of-muntstaten; staten waarin beide kandidaten elkaar nauwelijks ontlopen). Nadere beschouwing leert overigens dat tijdens de voorverkiezingen van de

Democraten in de meeste van die gele staten Hillary Clinton van Obama won. Obama won vooral in staten die blauw of rood zijn. Met andere woorden: juist in staten die een sleutelrol bij de uitslag vervullen, de *toss-up states*, is de steun voor Obama minder uitgesproken. Spannend dus? Jazeker!

Hispanics en evangelicals

In de meeste van die *toss-up states* zal de electorale keuze van enkele specifieke groepen van doorslaggevend belang zijn: de *Hispanics* en *evangelicals*. De eersten, de Amerikaanse Spaanstaligen, vormen vooral in Nevada, New Mexico en Florida een grote minderheid, die, afgezien van Florida, traditioneel weliswaar overwegend Democratisch stemt, maar in 2008 een uitgesproken voorkeur voor Clinton had en weinig met Obama ophad.

Het is nauwelijks overdreven te stellen dat het de *evangelicals* - de goed georganiseerde, conservatieve, fanatieke christenen - waren die in George W. Bush in 2000 aan zijn krappe en

Toss-up staten

Medio augustus worden de volgende staten tot de gele, *toss-up states* gerekend:

Nevada (5), New Mexico (5), Pennsylvania (21), Minnesota (10), Florida (27), Virginia (13), Ohio (20).

Tussen haakjes staat het aantal kiesmannen van die staat in het Electoral College. Om het presidentschap in de wacht te slepen moet een kandidaat in totaal 270 van de 538 kiesmannen veroveren. Kijken we naar de resterende 43 staten (elk of blauw of rood) dan heeft Obama een kleine voorsprong op McCain, maar gegeven dat blauw (Democraten) blauw blijft, dan heeft hij nog 49 kiesmannen nodig uit deze *toss-up states*. Bedenk dat *winner-take-all* van kracht is: men wint alle kiesmannen van een staat of verliest ze allemaal.

in 2004 aan zijn ruime overwinning hielpen. Als ze stemmen, stemmen ze Republikeins, dankzij de inspanningen van conservatieve Republikeinen, die de *evangelicals* ervan wisten te overtuigen dat zij soldaten waren in een culturele oorlog tegen het links-liberale kwaad van abortus, homohuwelijk en andere satanische strevingen. In dat *als* zit nu echter de kneep. Na acht jaar Bush is onder de *evangelicals* het inzicht gegroeid dat politiek activisme vuile handen maakt en vermoeden ze dat de Republikeinse partij hen wellicht als Beëlzebub misbruikt om een duivel te verdrijven. Het is dan ook de verwachting dat veel minder *evangelicals* gaan stemmen dan in 2004 en 2000. Resultaten van statistisch onderzoek zijn amper voorhanden.

Telefoon

Terug naar die mediakreten. Amerikaanse peilingen worden per telefoon uitgevoerd. Noodgedwongen beperkt zich dat tot lijntelefoons, want van mobiele telefoons hebben de peilers geen nummerbestanden. Dat betekent dat de categorie van jonge kiezers vrijwel geheel buiten de steekproef blijft. Niettegenstaande statistische compensatietrucs trekt dat een wissel op de betrouwbaarheid van de resultaten. Dat doet ook het feit dat wordt gepeild onder kiezers die bij de vorige verkiezingen hun stem uitbrachten. Niet-stemmers van toen en nieuwe kiezers zijn daardoor in de steekproeven ondervertegenwoordigd. Mobiele telefoons spelen ook de campagne teams parten. Een belangrijk campagne-instrument is het direct telefonisch benaderen van kiezers, al of niet geautomatiseerd (zogenaamde *robo-calls*). Steeds meer (jonge) mensen hebben alleen een mobiele telefoon en zijn niet via een lijnverbin-

ding te bereiken.

Voor de Obama-campagne staat in het teken van het aantrekken van jonge kiezers. In de praktijk betekent dat met name het registreren van jongeren als kiezers; registratie is een voorwaarde om een stem te kunnen uitbrengen. De Democraten hebben driemaal zoveel jonge, nieuwe kiezers weten te registreren als de Republikeinen. Het betreft hier enkele miljoenen kiezers. Bedenk wel dat registratie geen garantie is voor stemmen, noch voor stemmen op de kandidaat die de registrerende activisten voorstaan. Obama's campagne team haalde een aardige truc uit met de bekendmaking van Obama's beoogde vice-president, zijn *running mate*. Zijn naam, Joe Biden, werd niet op de gebruikelijke wijze prijsgegeven - via persberichten en een persconferentie - maar via een tekstbericht gericht aan bezitters van een mobiele telefoon. Wie dat bericht wenste te ontvangen, kon op de internetpagina van Obama zijn naam en mobiel nummer opgeven. Ruim drie miljoen mensen deden dat. Dit aardige idee bleek op zichzelf goed voor veel extra media-aandacht, maar dat was niet het meest gewenste effect van deze truc. Na deze actie beschikt Obama's campagne team over meer dan drie miljoen namen en nummers van mobiele bellers, voor een deel jonge kiezers, die nu dus rechtstreeks kunnen worden benaderd!

Get out the vote

Get out the vote; de campagne teams worden niet moe dit erin te hameren. Dat betekent bijvoorbeeld dat vertegenwoordigers van de Democraten en de Republikeinen op 4 november in de stembureaus bijhouden wie hebben gestemd. Mensen die nog niet hebben gestemd worden telefonisch

benaderd met een oproep om toch vooral te gaan stemmen en met een aanbod om ze naar het stembureau te vervoeren (de Democraat benadert diegenen van wie mag worden verwacht dat ze op de democratische kandidaat zullen stemmen en de Republikein doet hetzelfde voor kiezers met een republikeinse voorkeur). *Get out the vote* kent echter een tegenhanger in de vorm van *push-polling*. Dit zijn telefonades naar kiezers, bedoeld om ze van het uitbrengen van hun stem af te houden, door *informatie* te verstrekken over de kandidaat die naar verwachting de voorkeur van de gebelde heeft. Het gaat om negatieve informatie over al dan niet verzonden standpunten en uitspraken. Niemand gaat ervan uit dat dergelijke telefoontjes iemands voorkeur van Obama naar McCain, of andersom, zullen wijzigen. Waar op wordt gehoopt is dat die *informatie* mensen ertoe zal brengen toch maar niet te gaan stemmen.

Ook hier is de massa van jonge, mobiele bellers onbereikbaar voor *push-polling*. Kortom, de nieuwe, jonge kiezers zijn niet in de peilingen vertegenwoordigd, ze zijn niet bereikbaar voor *get-out-the-vote* telefoontjes, noch voor *push-polling*. Zij maken elke voorspelling op basis van peilingen volkomen onbetrouwbaar en kunnen op 4 november voor een grote verrassing zorgen! ■

Noot

1. Zie voor een meer uitputtende beschrijving van de wijze waarop Amerikanen hun president kiezen: Hans van der Heijde & Jeffrey Peck, *De Amerikaanse presidentsverkiezingen van 2008*, Instituut voor Publiek en Politiek, Amsterdam, 2008.

Verkiezingsspotjes in de klas

ANIQUE TER WELLE

Een aantal klassen op het Montessori Lyceum Amsterdam heeft aandacht aan de voorronden van de presidentsverkiezingen in de Verenigde Staten besteed. Het doel was leerlingen (beter) te laten begrijpen hoe het Amerikaanse kiesstelsel in elkaar zit en hoe dat van het eigen kiesstelsel verschilt. Ook wilden de docenten de leerlingen, ter vergelijking met Nederland, iets van de cultuur rondom de Amerikaanse verkiezingen laten proeven. Dat laatste is gedaan aan de hand van verkiezingsspotjes.

Na een klassikale uitleg over hoe de Amerikaanse verkiezingen werken, zijn leerlingen in kleine groepen op het internet op zoek gegaan naar spotjes van of over de verschillende kandidaten. Van te voren waren de presidentskandidaten over de verschillende groepen verdeeld. De leerlingen hebben vervolgens een keuze gemaakt voor een bepaald spotje dat ze opvallend, aansprekend of juist helemaal niet aansprekend vonden. Deze spotjes zijn op een dvd gezet en tijdens de les bekeken en met elkaar besproken. Bij elk spotje werden de volgende vragen gesteld:

- Wie heeft het spotje gemaakt?
- Voor wie is dit spotje vooral bedoeld?

- Wat is de centrale boodschap?
- Wat is er goed aan en wat niet?
Deze vragen leidden tot heel interessante gesprekken. Zo vonden leerlingen het vreemd dat er spotjes waren waarin niet de kwaliteiten van de eigen kandidaat werden benadrukt, maar die vooral heel negatief over de tegenkandidaat waren. De leerlingen konden zich niet voorstellen dat een dergelijk spotje in Nederland een positieve uitwerking zou hebben.

Crush on Obama

In de klas is ook gesproken over de vrijheid van het internet, die het niet alleen voor campagneteams, maar voor individuen mogelijk maakt verkiezingsspotjes te plaatsen. Een voorbeeld daarvan is de nog steeds te bekijken videoclip *Crush on Obama* (door *barelypolitical* op YouTube geplaatst). Barack Obama wordt hierin neergezet als een voor veel vrouwen aantrekkelijk stuk. Hoewel het liedje de hele dag in je hoofd blijft rondzingen, waren leerlingen ervan overtuigd dat dit Obama's kansen op het presidentschap niet zou vergroten. Het gaat immers om de inhoud en niet om de verpakking, zo was hun stellige en brave overtuiging.

Met de echte verkiezingen in aantocht zal ook in andere klassen opnieuw aandacht aan de verkiezingen in Amerika worden besteed. De aanpak waarbij naast klassikale kennisverwerking, leerlingen in kleine groepen zelf naar spotjes moeten zoeken en daar vervolgens gestructureerd met elkaar over van gedachten te wisselen, is mij (en de leerlingen!) goed bevallen. Docenten kunnen variëren in aandachtpunten en niveau. Daarom kan deze aanpak in verschillende klassen op vmbo, havo en vwo goed werken. ■

Mijn rechten = jouw rechten

JAN G. POWELS & FRANKA OLUJIC

Op 10 december 2008 bestaat de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) zestig jaar. In de preambule van de UVRM beloven landen - waaronder Nederland - ernaar te streven om door 'onderwijs en opvoeding de eerbied voor deze rechten en vrijheden te bevorderen'. Mensenrechten- en kinderrechtenonderwijs vormt dan ook een internationale verplichting. Ondanks deze beloften en verplichtingen weten weinig Nederlanders - onder wie jongeren - wat er in de Universele Verklaring staat.

Welke rechten hebben Nederlanders precies, en welke verantwoordelijkheden? Mag men bijvoorbeeld precies zeggen wat men denkt of zijn daar ook grenzen aan verbonden? Ook in een *vrij en tolerant* land als Nederland? In tegenstelling tot veel andere landen blijft Nederland in gebreke met betrekking tot het mensenrechten- en kinderrechtenonderwijs: mensenrechten en kinderrechten staan niet in de leerdoelen en eindtermen van basis- en voortgezet onderwijs - met uitzondering van kerndoel 47 voor het voortgezet onderwijs. Toch vormt aandacht voor mensenrechten een nuttige invulling van, bijvoorbeeld, burgerschapsonderwijs.

Project

De verjaardag van de UVRM is derhalve reden voor de Stichting 60 jaar UVRM en het Platform Mensenrechteneducatie om met het project *Mijn rechten = jouw rechten* de aandacht op mensenrechtenonderwijs te vestigen. Met dit project willen zij drie dingen bereiken: (i) scholen in de gelegenheid stellen om gratis gebruik te maken van een veelheid van onderwijsmateriaal op het gebied

van mensenrechten, (ii) laten zien hoe actief verschillende *organisaties* en *docenten* hier vaak al mee zijn, en (iii) aan de *overheid* vragen om - na zestig jaar! - haar verantwoordelijkheid op dit gebied te nemen.

Het project *Mijn rechten = jouw rechten* bestaat uit een gratis koffer vol onderwijsmateriaal, maar het schrijft ook drie klassikale wedstrijden uit voor de twee laatste basisschoolgroepen, vmbo-klassen 3 en 4 met het vak Maatschappijleer in hun pakket en havo/vwo-klassen uit het Studiehuis die het vak Maatschappijleer volgen. Zo zullen leerlingen van de basisscholen een knallend verjaardagsfeest voor de mensenrechten organiseren, vmbo-leerlingen de mensenrechten in hun eigen omgeving (zoals op school of de sportvereniging) promoten en havo/vwo-leerlingen een preambule bij de Nederlandse Grondwet schrijven. In tegenstelling tot de UVRM ontbeert de Nederlandse Grondwet namelijk een dergelijke inleidende en inspirerende tekst en begrijpen de meeste mensen de tekst van de Grondwet niet!¹

Wedstrijdkoffer

In totaal worden (op aanvraag) vierhonderd wedstrijdloffertjes uitgedeeld. Hierin vinden leraren een toelichtende brief, de wedstrijdvoorwaarden, het *Kompas*, een handleiding voor mensenrechteneducatie met jongeren van de Raad van Europa² en andere interessante lesmaterialen. Het *Kompas* staat vol met achtergrondinformatie en lesmateriaal waarnaar in de wedstrijdbriefen wordt verwezen. De inzendingen voor de wedstrijd moeten uiterlijk 1 november 2008 binnen zijn. De klassen met de beste inzendingen worden uitgenodigd om op 10 december 2008 voor feestelijke finaleronden naar Den Haag te komen!

Kennisverwerving

Ten behoeve van diegenen die, naast een enthousiaste deelname aan de verschillende wedstrijden, zelf mensenrechten- en kinderrechtenonderwijs zouden willen vormgeven, volgt

op de benoeming van de rechten van het kind en van de mens en (soms) op de uitwerking van die rechten in termen van betekenis en schending. Een goed voorbeeld van een dergelijke aanpak zijn de kinderrechtenkaarten

ten zijn en welke rechten er zijn, goed mogelijk is.³

Vaardigheden

Een tweede vorm waaronder veel mensenrechten- en kinderrechtenactiviteiten kunnen worden geschaard is gericht op *vaardigheden*. Uit eigen onderzoek weten we dat *grass-root* en activerende groepsactiviteiten vaak zijn gericht op conceptdiscussies, brainstorming, kritisch denken, rolwisseling, spreken, mening geven, debat, discussie en dialoog, samenwerking en taakverdeling, keuzen maken, presenteren en dergelijke. Het oefenen van deze vaardigheden mag in Nederland redelijk zijn gewaarborgd (volgens sommigen zelfs te ver zijn doorgeslagen), in grote delen van de wereld is een dergelijke onderwijsdidactiek niet vanzelfsprekend. Hier kunnen specifieke vaardigheden worden herkend, die weliswaar ook in andere lessen op de Nederlandse school voorkomen, maar voor mensenrechten- en kinderrechtenonderwijs van groot belang zijn. Een goed voorbeeld is het gratis te verkrijgen boek: *Het ABC van mensenrechtenonderwijs*, van de Hoge Commissaris voor de Rechten van de Mens in Genève. Hieruit volgt een voorbeeld.

De leraar legt uit dat mensen vaak niet goed zien hoezeer ze met elkaar overeenkomen of van elkaar verschillen. De leraar vraagt aan de hand van een categorie (maand van geboorte, favoriet spel, aantal kinderen thuis, enzovoorts) groepen te vormen. Dat kan ook naar aanleiding van andere categorieën (aantal talen dat iemand spreekt, carrièrewensen, leukste schoolvak, handicaps en dergelijke). De activiteit eindigt met een reflectie op overeenkomsten en verschillen, het belang van verscheidenheid en

vorm van onderwijs. Dit onderwijs kan bijvoorbeeld deel uitmaken van het burgerschapsonderwijs op scholen. In de internationale literatuur kunnen drie vormen van mensenrechten- en kinderrechtenonderwijs worden onderscheiden. De eerste vorm is gericht op *kennisverwerving*. Internationale en Europese conventies vragen het onderwijs aandacht te besteden aan de rechten van het kind en van de mens. Dat kan op verschillende manieren. In de afgelopen jaren hebben pabostudenten, die in het kader van een speciale kinderrechtenweek hieraan werken, honderden vormen gevonden. Dat betreft allerlei vormen van spelen en spelletjes, zoekplaten en maand- of weekkalenders met rechten, een mensenrechtenschatkist, een mensenrechtenbrievenbus of -aanplakbord, een mensenrechtenschoolkamp, interactieve mensenrechten- en kinderrechteninternetpagina's, enzovoorts.

Steeds is de onderwijsactiviteit gericht

die *Defence for Children International* (DCI) uitgeeft. Op die kaarten staat een groot aantal kinderrechten getekend; aan de ene zijde *met* tekst en aan de andere zijde *zonder* tekst. Er is ook een aantal neprechten ingevoegd, zoals 'Ieder kind heeft recht op een grappige buurman'. Daardoor kan ook worden ingegaan op het beroemde onderscheid tussen *needs and wants*: wat heeft een mens nu echt nodig en wat zou hij graag willen hebben! Kinderen halen de neprechten eruit, leggen de rechten in volgorde van belangrijkheid en spreken over de rechten. Omgedraaid en zonder tekst kunnen via inprenting de rechten worden geoefend en onthouden. Verder kunnen de kaarten naar de bekende groepering van rechten worden gerangschikt: beschermingsrechten, participatierechten, ontwikkelingsrechten en extra zorgrechten. Wij hebben veel met het materiaal gewerkt en kunnen concluderen dat op deze manier een eerste kennisverwerving van wat rech-

'De voormalige Amerikaanse First Lady Eleanor Roosevelt met de Verklaring van de Mensenrechten, november 1949 (UN Photo)'

overeenkomsten en de relatie met de bekende Artikelen 2 van zowel de UVRM als het Verdrag van de Rechten van het Kind (VRK)⁴. We herkennen in deze activiteit spelen, denken, vergelijken, interactie, mening geven en presentatie. Er zijn in het internationale veld⁵ veel van dit soort handboeken met een veelheid van prachtige activiteiten. Ook in het *Kompas* uit de wedstrijdtkoffer zitten veel op vaardighedenontwikkeling gerichte lesactiviteiten.

Leren in geest mensenrechten

De derde te onderscheiden vorm van mensenrechten- en kinderrechtenonderwijs is *leren in de geest van mensenrechten*. Daarmee wordt bedoeld dat de leerkracht er vooral op let dat de wijze waarop hij of zij onderwijs geeft en met kinderen omgaat, getuigt van respect voor de beginselen die in het VRK of in de UVRM zijn neergelegd: een humanistische pedagogiek en didactiek; dit in lijn met het idee van de *school als oefenplaats* die in het burgerschapsonderwijs centraal staat. Zo is het met elkaar vaststellen van regels in de klas (hun klas!) een goede manier om te beginnen met onderwijs in de geest van kinderrechten. Ze leren immers ook respectvol en democratisch met elkaar te onderhandelen, met elkaar rekening te houden, naar elkaar te luisteren en elkaar ter verantwoording te roepen. Kinderen worden dan deelnemers en medeburgers. De klas wordt een leerschool voor het oefenen in rechten van mensen. Kernwoorden voor wat een cultuur van mensenrechten wordt genoemd zijn: *mensenrechten, democratie, participatie* en *diversiteit*. Hoe gaat een school daar mee om? Hoe leren we kinderen daarmee om te gaan?

De Hogeschool van Arnhem & Nijmegen heeft maar weinig studenten gehad die het aandurfdin om in hun stage aan op mensenrechten en kinderrechten gebaseerde onderwijspedagogiek te werken. Men kan dat vaak niet alleen en het vraagt ook behoorlijk wat onderwijservaring.

Een goed voorbeeld is het project *Rights, Respect and Responsibility* in de Hampshire-county in Engeland.⁶ Leraren, kinderen en directies van zestien basisscholen werden geïnterviewd over het project dat op mensenrechten, respect en wederzijdse verantwoordelijkheid is gericht. Sommige scholen waren al iets langer met het project bezig, andere waren net begonnen. Belangrijkste uitkomst van het onderzoek is dat de kinderen meer invloed op hun leren en hun sociaal gedrag hebben, dat hun prestaties op de schoolvakken verbeterden en dat kinderen meer cognitieve uitdaging zochten en kritischer leerden denken. Het resultaat is noch leeftijd- noch sociaaleconomisch specifiek. Ook voor de leraren is er evenwel een significante toename van arbeidssatisfactie. Waar *rights, respect and responsibility* (RRR) volledig zijn geïntegreerd, voelen de leraren zich beter en gaan met plezier naar hun werk. Kinderen, ondernemen meer gezamenlijke activiteiten en tonen in alle opzichten meer respect naar volwassenen en elkaar. In de RRR-scholen fungeert het Verdrag van de Rechten van het Kind '*at the heart of the core values of a school*'.

Mensenrechtenkoffer

Een algehele omschakeling naar mensenrechten- en kinderrechtenonderwijs in de school als onderwijscultuur is wellicht voor veel scholen op korte termijn niet haalbaar, maar de mensenrechtenkoffer stelt enthousiaste

docenten wel in de gelegenheid om eens met mensenrechten- en kinderrechtenonderwijs aan de slag te gaan. ■

Noten

1. Zie voor een onderzoek hierover op: www.minbzk.nl/110823/meeste-nederlanders (laatst geraadpleegd op 6 juni 2008).
2. De Raad van Europa is opgericht om een cultuur van democratie en mensenrechten in Europa te bevorderen. De Raad telt momenteel 47 deelnemende landen: 'Founded in 1949, the Council of Europe seeks to develop throughout Europe common and democratic principles based on the European Convention on Human Rights and other reference texts on the protection of individuals'.
3. www.defenceforchildren.nl.
4. www.unhchr.ch/html/menu6/2/abc.htm, New York/Genève, 2004.
5. Voor inzage in het internationale veld: Global Human Rights Education Network (U kunt lid worden van het netwerk), www.hrea.org/index.php?base_id=177.
6. www3.hants.gov.uk/education/hias/childrensrights/rrr-whatsnew.htm.

Drs. Jan G. Pouwels is verbonden aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Mr. Franka Olujić is werkzaam voor de Stichting 60 jaar Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM).

Voor meer informatie over de wedstrijden voor de verschillende doelgroepen kunt u terecht op de internetpagina www.mensenrechteneducatie.nl. Aanmelden voor deelname aan de wedstrijden kan via educatie@60jaaruvrm.nl. Hier kunt u ook de wedstrijdtkoffer aanvragen. Het project *Mijn rechten = jouw rechten* wordt mede mogelijk gemaakt door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, het Ministerie van Buitenlandse Zaken en de Roosevelt Stichting.

Jeugd in actie

ELLEN MEIJER & PETER BARENDSE

Maatschappelijke stages voor jongeren staan hoog op de politieke agenda. Volgens het huidige kabinet moeten alle jongeren tijdens hun schooltijd de samenleving leren kennen door middel van een stage bij een maatschappelijke organisatie. In 2011 geldt deze stage voor alle schoolgaande jongeren. Tot nu toe richt de discussie zich vooral op stages in Nederland. Daarbij wordt voorbijgegaan aan het feit dat onze samenleving niet bij de landsgrenzen ophoudt en dat jongeren die grenzen graag overschrijden.

Een maatschappelijke stage is 'een vorm van leren binnen of buiten de school, waarbij leerlingen door middel van vrijwilligersactiviteiten kennis maken met allerlei aspecten en onderdelen van die samenleving'. De inzet is dat leerlingen door de maatschappelijke stages verantwoordelijkheid leren dragen voor maatschappelijke belangen en zich actief inzetten voor de samenleving waarin ze leven. Zo wordt ook aan het begrip *burgerschap* invulling gegeven.

Verplicht

Het al dan niet verplichten van maatschappelijke stages is al enige jaren onderwerp van discussie. Tegenstanders zetten vraagtekens bij het nut van het verplicht stellen van vrijwilligerswerk en vragen zich af of instellingen en organisaties zitten te wachten op horden ongeschoolde, en soms ongemotiveerde jongeren. Ook vinden ze dat er weer een maatschappelijk probleem bij het onderwijs wordt neergelegd. Voorstanders zien het als een effectieve vorm van competentiegericht leren en als een manier om actief burgerschap onder jongeren te stimuleren. Zij wijzen op de succesvolle *pilots* die er tot nu toe zijn geweest

waarbij jongeren én stageaanbieders veelal positief over hun ervaringen zijn.

Meerwaarde

In de afgelopen drie jaar zijn er verschillende verkenningen uitgevoerd, gefinancierd door het Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (OCW) en het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Uit deze *pilots* blijkt dat scholen vaak meedoen om leerlingen te laten ervaren wat er in de samenleving gaande is; omdat het past in de onderwijsvernieuwingen of omdat het een middel is om theorie en praktijk beter op elkaar af te stemmen. Vaak zien scholen het ook als een vorm van buitenschools leren waarbij specifieke competenties en vaardigheden kunnen worden ontwikkeld. Uit een onderzoek van CPS Onderwijsontwikkeling en Advies¹ komt naar voren dat met name vmbo-scholen het een goed middel vinden om sociaalcommunicatieve vaardigheden, organisatietalent, verantwoordelijkheidgevoel en zelfstandigheid te ontwikkelen. Maatschappelijke stages kunnen bijdragen aan het curriculum en krijgen daardoor een meerwaarde. Dat betekent wel dat de school duidelijke competentiegerichte leerdoelen in termen van kennis, houding en vaardigheden moet formuleren. Maatschappelijke stages geven ook invulling aan de verplichting van scholen om actief burgerschap en sociale integratie te bevorderen. Sinds eind 2005 is deze verplichting in de wet verankerd. Stichting Leerplanontwikkeling (SLO) pleit in een inhoudelijke verkenning van de invulling van deze verplichting voor een uitwerking van de term *burgerschap* die het nationale overschrijdt.² De Nederlandse samen-

Maatschappelijke stage: Opvang van zwervkatten in Malta

leving eindigt niet bij de landsgrenzen; Europees burgerschap voegt extra dimensies toe aan de term burgerschap.

Youth in Action

Het Nederlands Jeugdinstuut (Nji) beheert een subsidieprogramma dat de uitvoering van internationale maatschappelijke stages mogelijk maakt. Het Europese programma *Youth in Action* biedt jongeren de mogelijkheid om voor korte of langere tijd in een ander Europees land vrijwilligerswerk te doen. Ook deelname aan een jongerenuitwisseling met een groep jongeren uit één of meerdere Europe-

se landen of het zelf opzetten van een internationaal jongereninitiatief (een gezamenlijk festival, discussiereeks, film en dergelijke) tellen mee voor de maatschappelijke stage. Jongeren ontvangen hiervoor de zogenaamde *youth pass*: een Europees certificaat voor een buitenschoolse leerervaring.

Leereffecten

De leereffecten op de jongeren zijn groot. Van jongeren wordt een actieve betrokkenheid bij het opzetten en uitvoeren van het hele project verwacht. In een onderzoek van Ernst & Young naar het effect van het Europese

Jeugdprogramma (de voorganger van *Youth in Action*) worden positieve effecten genoemd met betrekking tot sociale vaardigheden, communicatievaardigheden, het leervermogen, de bereidheid om meer vrijwilligerswerk te doen en de bereidheid van jongeren om hun stem te laten horen als ze iets willen veranderen. Ook noemen ze een positieve verandering van het beeld dat deelnemende jongeren van andere culturen hebben en een toenemend besef van algemene Europese waarden.

Ons pleidooi is dan ook om ook in de toekomst in maatschappelijke stages binnen een internationale context te blijven investeren. Onder jongeren en organisaties is de animo groot. De ervaringen zijn positief, zowel binnen het vmbo als op havo- en vwo-niveau. Uiteindelijk moeten jongeren hun weg vinden in een steeds kleiner wordende internationale gemeenschap. Ook daarin moeten ze door de samenleving worden gesteund. ■

Noten

1. *Trends bij de invoering van maatschappelijke stage, praktijkervaring van veertig scholen*, CPS Onderwijsontwikkeling en Advies, 2006.
2. Jeroen Bron, *Een basis voor burgerschap, een inhoudelijke verkenning voor het funderend onderwijs*, maart 2006.

Ellen Meijer en Peter Barendse zijn verbonden aan het Nederlands Jeugdinstuut (Nji) Internationaal.

Voor meer informatie:

www.nji.nl
www.maatschappelijkestages.nl
www.youthinaction.nl
www.xplore.nl

Democratie en Rechtsstaat in het vmbo

Voor docenten is het een zware klus om de onderwerpen *democratie* en *rechtsstaat* in het vmbo te behandelen. Beide onderwerpen staan namelijk ver van de leerlingen af. Een schokkende ervaring was de uitslag van een politieke quiz die mijn basisklas als introductie op het hoofdstuk *Politiek* heeft gemaakt. Slechts twee van de vijftien leerlingen herkenden Jan Peter Balkenende en velen dachten dat de Koningin in ons land de absolute macht heeft.

Hoe kunnen leerlingen bewust worden gemaakt van het systeem waarvan ook zij deel uitmaken en hoe leren zij dat ze daar zelf invloed op kunnen uitoefenen? Met definities en rijtjes alleen is dit niet mogelijk. Laat de leerlingen ervaren wat begrippen als *machtsmiddelen*, *grondrechten*, *politieke partijen*, *democratie* en *dictatuur* betekenen. Daartoe volgen hieronder drie lessuggesties.

Democratie versus dictatuur

Het is opvallend hoe stellig de methoden voor de lessen over democratie en dictatuur zijn. Alsof een staat óf een dictatuur óf een democratie is. Het is juist interessant om de leerlingen het grijze gebied tussen beide staatsvormen te laten zien.

Een opdracht om dit grijze gebied te laten zien is *Democratie versus dictatuur*. In deze opdracht krijgen leerlingen een korte omschrijving van drie staten: de oude democratie in Athene en de huidige situatie in Nederland en Turkije. Met voorkennis over de kenmerken van democratie en dictatuur (bijvoorbeeld door een brainstorm met leerlingen of met behulp van een video) beschrijven de leerlingen welke democratische en dictatoriale kenmerken deze staten hebben. Vervolgens geven de leerlingen een beargumenteerd antwoord op de vraag of deze staten een democratie of een dictatuur is. U vindt de korte omschrijving van de drie staten op de internetpagina van *Maatschappij & Politiek* (www.maatschappijenpolitiek.nl).

Rechtsstaat: grondrechten

Hoe kunnen de grondrechten en hun functie aan de belevingswereld van vmbo-leerlingen worden gekoppeld? Laat leerlingen eerst voor hun eigen klas of school een grondwet opstellen. Stel bijvoorbeeld de eis dat de leerlingen tien grondrechten moeten opschrijven, waarvan een bepaald aantal van de Nederlandse grondrechten moet zijn afgeleid. Breng vervolgens de casus in dat de directie van de school een besluit moet nemen over bijvoorbeeld mobiele telefoons in de klas. De leerlingen analyseren het besluit. Met welke grondrechten heeft de directie te maken en welk grondrecht gaat voor als er twee conflicterende grondrechten zijn (bijvoorbeeld 'recht op een stille werkomgeving' en 'recht op bereikbaarheid op school')? De leerlingen moeten een directiebesluit nemen dat met alle grondrechten rekening houdt.

Als uitbreiding van deze les kan de docent leerlingen regels laten opstellen waaraan de directie zich in de besluitvorming moet houden (bijvoorbeeld dat een gekwalificeerde meerderheid van de leerlingen het met de besluiten eens moet zijn). Ook zouden leerlingen een Nederlandse wet kunnen bekijken.

Leeg veld

De opdracht *Richt je eigen partij op* wordt veel in maatschappijleerlessen gebruikt. De ervaring leert echter dat de groepen dan vaak standpunten over verschillende kwesties bedenken. Hierdoor worden de tegenstellingen tussen politieke partijen minder zichtbaar. In een opdracht die ik samen met mijn collega Micha Elout heb ontworpen, richten de leerlingen belangengroepen op. In de woonplaats van de leerlingen bevindt zich een leeg veld. De inwoners van de plaats hebben verschillende gedachten over hetgeen met dit terrein moet gebeuren en verenigen zich in belangengroepen. De leerlingen worden verdeeld over deze belangengroepen en maken voor hun belangengroep een actieposter. Op pagina 37 vindt u de opdracht voor één van deze belangengroepen. De actieposters van de verschillende groepen worden gepresenteerd en daarna volgt een stemming: wie heeft het beste plan voor het terrein? De uitslag van de stemming vormt een goed aanknopingspunt om te bespreken wat een meerderheidsbesluit inhoudt; kan er bijvoorbeeld ook een besluit worden genomen waarbij rekening met de minderheden wordt gehouden?

Christine Elout

Leeg Veld

In de buurt van jullie woonplaats ligt een leeg veld, dit terrein wordt niet gebruikt.

Er zijn verschillende mensen die plannen hebben voor dit veld.

Belangengroep 1: de jongeren willen een hangplek.

Belangengroep 2: de kinderen willen een speelplaats.

Belangengroep 3: de bedrijven willen fabrieken.

Belangengroep 4: de voetbalclubs willen een nieuw voetbalveld.

Belangengroep 5: de volwassenen willen huizen.

Jullie hebben een groep opgericht. Jullie hebben als *belang* dat er op het veldje een hangplek komt. Daarom wordt jullie groep een *belangengroep* genoemd.

Vraag 1

Noem vier redenen waarom jullie van het lege veld een hangplek willen maken.

Vraag 2

Op welke manieren zou je ervoor kunnen zorgen dat het lege veld een hangplek wordt? Noem er minstens twee.

Jullie kunnen jullie doel proberen te bereiken door actie te voeren. Daarmee probeer je druk op de gemeenteraad uit te oefenen, maar het is ook een manier waarop je kunt proberen de inwoners van je gemeente achter je plan te krijgen. Jullie besluiten een actieposter te maken. Op de poster staat:

- De naam van jullie belangengroep.
- Een slogan.
- Een afbeelding.
- De bestemming van het lege veld.
- De vier argumenten voor jullie bestemming van het lege veld.

De volgende les geven jullie een presentatie. Hierin vertellen jullie in elk geval:

- wat jullie met het veld willen en
- waarom dit volgens jullie de beste bestemming voor het veld is.

Recht voor allen!

HANS VAN DER HEIJDE

'Altijd en overal ontmoet het streven naar politieke gelijkheid enorme obstakels: de ongelijke verdeling van politieke hulpbronnen, politieke vaardigheden en stimulansen, de beperkt beschikbare tijd, de omvang van politieke systemen, de vrije markteconomie, niet-democratische internationale systemen en de onvermijdelijkheid van ernstige crises', aldus Robert A. Dahl in zijn jongste boek *On political equality*.

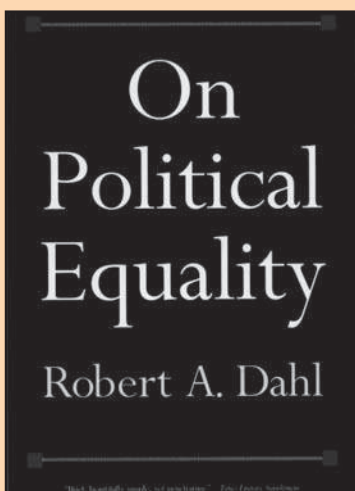
Robert A. Dahl is zonder meer de belangrijkste Amerikaanse politicoloog. Hoogtepunten in zijn omvangrijke wetenschappelijke oeuvre zijn *Who governs?* en *A preface to democratic theory*, die bijna vijftig jaar na publicatie het lezen nog steeds meer dan waard zijn.

Nu, 92 jaar oud en reeds lang met emeritaat, legt Dahl zich toe op het schrijven van boeken voor een veel breder publiek dan dat van zijn academische vakgenoten. Het zijn boeken met een boodschap: democratie is waardevol, maar ook kwetsbaar en kent vele bedreigingen. Niet alleen om haar te verwerven, maar ook om haar te behouden zal moeite moeten worden gedaan; een boodschap die hij onderbouwt met een stevige fundering van redeneringen en inzichten die voor een belangrijk deel aan zijn wetenschappelijke werk zijn ontleend.

Ideaal

In *On political equality* draait het uiteraard om politieke gelijkheid. Dahls redenering kent de volgende stappen: (i) democratie veronderstelt politieke gelijkheid, (ii) democratie is wenselijk en dus is politieke gelijkheid wenselijk, en (iii) het streven naar politieke gelijkheid is redelijk en verenigbaar met het menselijk karakter. Tegelijkertijd stelt hij ook vast dat politieke gelijkheid een ideaal is dat zich nooit volkomen laat realiseren. In de eerste, vanzelfsprekende, plaats omdat mensen in vele opzichten nu eenmaal niet gelijk zijn: allerlei talenten zijn immers ongelijk toebedeeld. In de tweede plaats omdat het belangrijkste kenmerk van de moderne democratie (representatie via verkiezingen) in zekere zin politieke ongelijkheid impliceert. Kiezen veronderstelt het hebben van een keuze tussen alternatieve kandidaten voor representatieve politieke functies. Bij volkomen politieke gelijkheid vervalt de notie dat de één beter is dan de ander en worden verkiezingen overbodig. De oude Atheners zagen dat al in: zij verbonden het idee van verkiezingen met een aristocratisch politiek systeem: om iedere burger een gelijke kans op deelname aan het politieke bestuur (de kern van de klassieke

Robert A. Dahl, **On political equality**, Yale University Press, New Haven, 2006, 142 pagina's; ISBN 978 03 0012 687 7, prijs € 14.

democratie) te geven, hanteerden zij het instrument van loting. Een mooi idee, stelt Dahl vast, maar, alleen toepasbaar in kleine politieke eenheden en niet in staten die meer dan slechts enkele tienduizenden burgers tellen.

Politieke hulpbronnen

Mag dat een onneembare barrière zijn, dat geldt niet of minder voor de andere obstakels op de weg naar politieke gelijkheid, opgesomd in het citaat in de inleiding van dit artikel. Politieke hulpbronnen zijn hiervan een voorbeeld. Dahl verstaat onder politieke hulpbronnen de middelen die mensen ten dienste staan om het gedrag van anderen te beïnvloeden (geld, informatie, rechten, geweld, status, begrip, tijd, een stem, enzovoorts). Die hulpbronnen zijn ongelijk verdeeld, zeker, maar die ongelijkheid kan worden verkleind en daar waar democratische politieke systemen zijn gevestigd, is die ongelijkheid ook verkleind; dankzij onderwijs, de realisering van gelijke burgerrechten, sociale wetgeving, de culturele ontmanteling van de standensamenleving, en dergelijke.

Niet-democratisch

Een ander obstakel uit de opsomming van Dahl zijn de niet-democratische internationale systemen waarbinnen (ook) democratische staten moeten opereren. Dahl heeft maar een paar zinnen nodig om te bewijzen dat tenminste een deel van die systemen (denk aan de Verenigde Naties) onmisbaar is, maar niet-democratisch moet zijn, omdat een democratische inrichting daarvan niet denkbaar is - laat staan realiseerbaar. Een deel is echter wel pluralistisch (denk opnieuw aan de Verenigde Naties) en dat pluralisme kan ook als een criterium voor de aanvaardbaarheid van dergelijke systemen dienen.

Paradox

Dahl beseft terdege dat hij in zijn opsomming van obstakels op een paradox stuit: de twintigste-eeuwse geschiedenis bewijst dat de moderne democratie met een vrije markteconomie gepaard gaat. Vervanging van de laatste door een centraal geleide (staats-)economie gaat hand in hand met autoritaire politieke systemen. Een vrije markteconomie produceert echter juist sociale ongelijkheid en dus ongelijkheid in de toedeling van politieke hulpbronnen. Inderdaad, zegt Dahl, jammer, maar helaas. Vrijheid en gelijkheid zijn nu eenmaal niet altijd elkaars vrienden. Om een grote mate van vrijheid te hebben, zal een zekere mate van ongelijkheid moeten worden geaccepteerd, maar altijd in het besef dat politieke gelijkheid een nastrevenswaardig ideaal is: als de vrije markteconomie tot al te grote ongelijkheid leidt, is politiek ingrijpen wenselijk. Concreet betekent dat bijvoorbeeld de introductie van wettelijke minimumlonen en andere vormen van sociale wetgeving. Goed onderwijs voor iedereen is op zichzelf een belangrijk instrument voor het scheppen van meer maatschappelijke gelijkheid. Het speelt natuurlijk ook een belangrijke rol bij het streven naar politieke gelijkheid: goed onderwijs behoort leerlingen grondig te laten kennismaken met politieke rechten en de werking van politieke instituties en behoort bovendien belangstelling te kweken voor (democratische) politiek en bestuur.

Andries Hoogerwerf, **De donkere onderstroom. Extreem gedrag in politiek en samenleving**, Uitgeverij Damon, Budel, 2008, 208 pagina's, ISBN 978 90 5573 905 9, prijs: € 19,90

Trendbreuk

In de afsluitende hoofdstukken van *On political equality* zet Dahl zijn pleidooi voor meer politieke gelijkheid af tegen politiek-maatschappelijke en -culturele ontwikkelingen in Amerika. Was de twintigste eeuw er één van toenemende politieke gelijkheid - denk aan vrouwenkiesrecht en burgerrechten voor zwarten - de overgang naar de eenentwintigste eeuw lijkt een trendbreuk in te luiden. De sterk toegenomen inkomensongelijkheid betekent ook toenemende ongelijkheid in termen van politieke hulpmiddelen en derhalve toenemende *politieke* ongelijkheid. Het politieke activisme van - vooral - jongeren, dat in het midden van de jaren zestig van de vorige eeuw begon, is weggeëbd en lijkt door apolitiek, hedonistisch consumentisme te zijn vervangen. Volgens Dahl is de mentale stap van die apolitieke attitude naar een drang tot politieke participatie echter niet groot: vrijwel niemand zal immers aan het besef van de leegheid van de competitieve consumptie kunnen ontsnappen? Omdat alleen actief en betrokken burgerschap die leegte kan vullen, durft Dahl ook optimistische verwachtingen jegens deze eeuw te koesteren.

Must

On political equality telt slechts circa 140 bladzijden. Helaas ontbreekt een vertaling, maar Dahl schrijft in helder Engels en heeft bovendien zijn best gedaan dit boek zo toegankelijk (en goedkoop!) mogelijk te maken, overigens zonder moeilijke onderwerpen uit de weg te gaan. Dat maakt dit boek een *must* voor docenten Maatschappijleer (en Geschiedenis) die bij thema's als Rechtsstaat en Politieke Besluitvorming ook eens bij onderliggende beginselen willen stilstaan, zonder daarbij tot de gebruikelijke gemeenplaatsen te vervallen. ■

Pleidooi voor verdraagzaamheid

HESSEL NIEUWELINK

De Partij voor de Vrijheid en politieke beweging Trots op Nederland komen voort uit een ongenoegen in de Nederlandse samenleving. Dit ongenoegen roept om een antwoord op de vraag wat er in Nederland aan de hand is. In zijn zoektocht naar het antwoord belicht Andries Hoogerwerf de *donkere onderstroom* in de Nederlandse samenleving.

Tot aan het begin van het millennium bestond het beeld van de Nederlandse politieke cultuur als een betrekkelijk open en verdraagzame cultuur. Daarnaast leek er redelijk vertrouwen in de parlementaire democratie te bestaan. Dat beeld is veranderd in één van culturele polarisatie en toenemend ethnocentrisme. Het to-

nen van verdraagzaamheid staat voor politiek correct gedrag en is verdacht. Ook is er veel politiek cynisme. Zo blijkt uit het nieuwste Nationale Kiezersonderzoek waarin ruim 20 procent van de ondervraagden denkt dat politici niet voor hun mening openstaan. Tweevijfde van de ondervraagden denkt dat bewindslieden vooral hun eigen belang nastreven.

Gematigdheid

In zijn nieuwste boek, *De donkere onderstroom* bespreekt emeritus hoogleraar Politicologie Andries Hoogerwerf deze situatie. Hij stelt dat extreem gedrag de afgelopen jaren zichtbaarder en omvangrijker is geworden. Hiertegenover plaatst hij het belang van gematigdheid en verdraagzaamheid. Beleid dat op onverdraagzaamheid is gebaseerd is volgens Hoogerwerf ondoelmatig, niet doeltreffend en zelfs contraproductief. Daarmee levert hij een belangrijke bijdrage aan discussies rond multiculturaliteit, democratische vernieuwing en rechtvaardige verdeling van economische middelen. Zijn boek is een pleidooi voor een gematigde en tolerante politieke cultuur die, zoals Robert Dahl heeft laten zien, een essentiële sociale voorwaarde voor het voortbestaan van de (politieke) democratie is.

Vormen van extreem gedrag

Hoogerwerf toont in dit boek dat er op verschillende gebieden in de Nederlandse samenleving sprake is van een groep mensen die zich extreem opstelt: door hem de *donkere onderstroom* genoemd. Hij stelt dat deze onderstroom zich niet alleen tegen de multiculturele samenleving en de politieke democratie afzet, maar ook herkenbaar is in uitingen van ongeremd kapitalisme, vormen van discriminerende ongelijkheid in inkomens en als gewelddadig gedrag. Voorbeelden van dergelijk gedrag en opvattingen zijn de voorgestelde immigratiestop voor moslims, het wantrouwen ten aanzien van het kabinet rondom de Fitnakwestie en het ontslag van honderden werknemers in perioden waarin de winst van bedrijven toeneemt.

Partieel nihilisme als verklaring

Bij de oorzaken van dit extreme gedrag staat Hoogerwerf uitgebreid stil. Hij bespreekt persoonlijke en culturele verklaringen, en verklaringen vanuit de sociale structuur. Daarnaast beschrijft hij als achterliggende oorzaak het toenemend aantal mensen met een partieel nihilistisch mensbeeld. Waar nihilisten alles van waarde afwijzen, geldt dat voor gedeeltelijk nihilisten voor bepaalde waarden en doeleinden. Dit gaat volgens Hoogerwerf 'samen met het eenzijdig accentueren of verabsoluteren van één of meer andere waarden, zoals de eigen natie, de eigen macht of het eigen bezit'. Dit leidt tot 'een beperkt zicht op de werkelijkheid, een vorm van blikversmalling, (...) dat tot extreem gedrag kan leiden'. Andere mensbeelden (joodse, christelijke, islamitische en humanistische) zijn bronnen van weerstand tegen het hier beschreven extreme gedrag en zouden in de visie van Hoogerwerf een onderdeel van de oplossing kunnen zijn.

Contraproductieve voorstellen

De afgelopen periode was de Partij voor de Vrijheid (PVV) tamelijk eenvoudig

in staat om het politieke debat te domineren. Hoogerwerf biedt weerstand aan standpunten van deze partij (die hij als *liberaal extreem rechts* classificeert) door aan te geven wat er gebeurt als bepaalde ideeën serieus worden genomen: 'Als de islam als het probleem wordt gezien, moet daartegen ook worden ingebracht dat dit probleem niet is op te lossen, tenzij men alle moslims tot een andere levensbeschouwing zou bekeren, het land uit zou zetten of van het leven zou beroven. In de loop van de geschiedenis is vaak gebleken dat een religie niet met propaganda of geweld kan worden uitgeroeid'. Hoogerwerf stelt dat de voorstellen van Geert Wilders zelfs contraproductief zijn omdat een groeiend aantal moslims zich onheus bejegend voelt en ontvankelijk voor radicalisering wordt. Dergelijke extreme voorstellen tegen het *islamofascisme* lijken dus geen problemen op te lossen maar deze eerder te versterken, en dat is een zeer onwenselijke *selffulfilling prophecy*.

Aandragen van oplossingen

Eén van de sterke punten van dit boek is dat het veel praktische voorstellen doet om (de oorzaken van) extreem gedrag tegen te gaan. De aanbevelingen zijn niet altijd even verrassend te noemen. De kracht zit vooral in een overzicht van redelijke en haalbare voorstellen die een werkelijke oplossing voor bestaande problemen kunnen zijn. Zo stelt Hoogerwerf dat voor een afname van spanningen op multicultureel gebied aandacht moet worden besteed aan de achterstandssituatie van allochtonen én autochtonen. Een ander voorstel heeft betrekking op het vertrouwen in de politieke democratie. Volgens hem moeten er elementen van directe democratie worden ingevoerd, zoals het burgerinitiatief en de rechtstreekse verkiezing van de premier. Een zelden genoemd voorstel is de invoering van een beraadslagende opiniepeiling. Een representatieve groep burgers discussieert over een thema en adviseert vervolgens het parlement.

Extreem

Toch heeft dit boek ook enkele beperkingen. Zo stelt Hoogerwerf dat autochtonen veelal moslims aan allochtonen gelijkstellen. Hij doet vervolgens precies hetzelfde in de paragraaf *Onverdraagzaamheid onder de allochtone bevolking*. In tegenstelling tot wat de kop suggereert, gaat deze paragraaf niet over allochtonen maar over moslims en stelt hij dus beide groepen (onbedoeld) gelijk aan elkaar. Verder is niet altijd duidelijk waar de grens ligt van wat als extreem gedrag moet worden gezien. Hij geeft aan dat daaronder *buitengewone* of *tot de grens gaande* gedragingen en uitingen moeten worden verstaan. Deze ruime omschrijving bakent hij af door voorbeelden van extreem gedrag te geven. Niet alle voorbeelden zijn echter even onomstreden. Zo is volgens Hoogerwerf het voorstel om bewindslieden te verbieden een dubbele nationaliteit te hebben extreem, terwijl er tijdens het publieke debat voldoende redelijke en gematigde argumenten zijn gebruikt om dat voorstel te verdedigen.

Input voor de les

Iedere maatschappijleerdocent wordt geconfronteerd met leerlingen die stellen dat democratie geen goed systeem is, dat anderen minderwaardig zijn of dat er geen reden is om de winstmaximalisatie van ondernemers te matigen. Hoo-

W.L. Tiemeijer, **Wat 93,7 procent van de Nederlanders moet weten over opiniepeilingen**, Aksant, Amsterdam, 2008, 211 pagina's, ISBN 978 90 5260 280 6, prijs: € 15.

gerwerf biedt in dit boek weerwoord aan dergelijke uitspraken. Door extreem gedrag binnen verschillende gebieden te beschrijven, hier verschillende oorzaken van te bespreken en oplossingen voor aan te dragen, biedt het boek docenten goede handvatten om op een gebalanceerde wijze op (cynische) opmerkingen van leerlingen te kunnen reageren. ■

Vindt u dat maatschappijleerdocenten dit boek moeten lezen?

Ja*, nee*, weet niet/geen mening*

HANS VAN DER HEIJDE

Hoe doet de VVD het in de peilingen? Of de PvdA, of Trots op Nederland, of.... Bijna dagelijks wordt men via de massamedia met verschuivingen in de virtuele zetelverdelingen bestookt. Is de VVD alweer een zetel achteruit gegaan? Gauw Mark Rutte een microfoon onder de neus geduwd en de vraag gesteld waar hij de teruggang aan wijt en of hij zichzelf nog wel in staat acht die te stoppen.

Bij al die hijgerigheid is er natuurlijk geen gelegenheid om de peilingen met relativerende scepsis te beschouwen. Stel dat een dergelijke peiling een foutmarge van één zetel heeft (die veronderstelling is realistisch) en stel dat de VVD op zeker moment in een peiling zestien zetels scoort, dan kunnen die zestien zetels net zo goed vijftien of zeventien zetels zijn. Stel dat de VVD een week later in de peiling vijftien zetels scoort, dan kunnen dat, met inachtneming van die marge, dus ook veertien of zestien zetels zijn. Met andere woorden: als die eerste zestien zetels bij werkelijke verkiezingen feitelijk vijftien zetels zouden zijn gebleken, en die later gepeilde vijftien bij werkelijke verkiezingen feitelijk zestien zetels, dan was er helemaal geen sprake van een verlies, maar juist van een winst van één zetel. Bij een dergelijke foutmarge zou er helemaal geen aanleiding zijn om Mark Rutte met een microfoon te achtervolgen, want het is volkomen onzeker of er wel sprake van een teruggang is.

Manipulatie

Desondanks gebeurt het wel, en erger nog, wordt het publiek in Nederland daarbij amper op de hoogte gesteld van de mate van onnauwkeurigheid van de peilingen en de elastieke rekenkundige ruimte die daarvan het gevolg is. Nee,

liever tegen een zich verdedigende Rutte gezegd: 'Ja, maar *de cijfers* liegen toch niet?'. Dat doen ze, althans zo gepresenteerd, dus wel.

Nog erger is dat het publiek op die manier wordt gemanipuleerd, want de cijfers vertellen dat de VVD onder Rutte alweer een virtuele zetel moet inleveren. Een deel van het publiek vertoont dan het *bandwagon-effect* (zij lopen het liefst achter winnaars aan en verliezen hun electorale sympathie voor Rutte), en een ander deel legt het *underdog-effect* aan de dag (zij vinden het zielig voor Rutte steunen hem dan juist). Misschien neutraliseren beide effecten elkaar, maar dat is niet het punt. De essentie is dat deze verschuivingen in de voorkeur van het publiek worden bewerkstelligd door peilingen die een beeld te zien geven dat op gespannen voet met de werkelijkheid kan staan of zelfs staat; zonder dat het publiek daarvan goed en begrijpelijk op de hoogte is gesteld.

***Verschuivingen in de voorkeur van het publiek
worden bewerkstelligd door peilingen die op gespannen
voet met de werkelijkheid kunnen staan.***

Representativiteit

Hoe zit het - nog afgezien van het rekenkundige elastiek in de peilingen - eigenlijk met de representativiteit ervan? Nadere beschouwing leert dat in de hele groep respondenten bepaalde maatschappelijke groepen (zoals allochtonen) sterk zijn ondervertegenwoordigd. Worden de respondentenbestanden van de grote opiniepeilers bekeken, dan blijkt dat die uit een relatief beperkte groep bestaat, waarvan een groot deel het invullen of op een andere manier beantwoorden van vragen van opiniepeilers tot hobby heeft gemaakt.

Zo representatief zijn die peilingen dus niet, nog los van de vaststelling dat in sommige gevallen peilers al of niet gedwongen met hun bestanden rommelen en zo soms resultaten voorspellen die door de werkelijkheid worden gelogenstraft. Vraag maar aan Mark Rutte en Rita Verdonk, die beiden tot het laatste moment dachten dat laatstgenoemde kandidaat het VVD-leiderschap in de wacht zou slepen.

Weet niet

Al deze kennis wordt ontleend aan *Wat 93,7 procent van de Nederlanders moet weten over opiniepeilingen* van W.L. Tiemeijer. Dit prikkelende, ook voor volstrekte leken zeer toegankelijke boek is een *must* voor maatschappijleerdocenten. Die bewering is niet van mij - hoewel ik die van harte onderschrijf - maar van een groep derdejaars studenten van een lerarenopleiding Maatschappijleer, aan wie het door mij ter bestudering werd voorgelegd.

Tiemeijer legt helder uit hoe opinieonderzoek in de praktijk werkt en, met name, wat daarbij allemaal fout kan gaan en ook gaat. Een voorbeeld hiervan is de antwoordcategorie 'weet niet'. Die is zelden populair bij respondenten. Liever kruisen ze een mening aan; zelfs als ze over de voorgelegde kwestie helemaal

geen mening hebben of er helemaal niets over weten; het is immers zo sneu voor de vragensteller en/of het lijkt zo dom. Met een voorafgaande filtervraag, die respondenten met een non-attitude eruit filtert, zou men betrouwbaarder resultaten kunnen krijgen. Maar ja, als het respondentenbestand toch al niet zo groot is, dan....

Misschien kan een dergelijke vraag met extra informatie worden ingeleid. Geen gek idee, maar nadere beschouwing van aan de praktijk ontleende voorbeelden leert dat die extra informatie vaak manipulatief werkt: antwoorden worden zo voorgekookt.

Kritische analyse

Het boek van Tiemeijer is niet alleen een spoedcursus voor gefundeerde scepsis tegenover opiniepeilingen en opiniepeilers. Hij koppelt het ook aan een kritische analyse van de invloed van opiniepeilingen op het dagelijkse functioneren van de parlementaire democratie (zie het voorbeeld waarmee deze recensie begon). Sinds de diagnose van de doofheid van *de politiek* voor *de burgers* werd gesteld, ruimen de massamedia een stevige plek in voor de opiniepeilers, want die zouden immers toegang hebben tot (een representatief deel van) dat volk. Tot in de wijkkrant kan dagelijks worden gelezen hoeveel procent over wat, welke mening heeft. Veel van die peilingen voldoen evenwel niet aan regels van zuiverheid en al helemaal niet aan de regel dat het publiek over betrouwbaarheid en mate van representativiteit van de peiling behoort te worden ingelicht. Dat is overigens raar en uitzonderlijk. Zo wordt in de Verenigde Staten die informatie wel gegeven; sla er maar eens een Amerikaanse krant op na of kijk naar CNN.

Veel peilingen voldoen niet aan regels van zuiverheid.

Een essentieel kenmerk van democratie is een discussie over vraagstukken. De uitwisseling van informatie, standpunten en argumenten moet tot compromissen en consensusvorming leiden. Dat element ontbreekt in de meningen-industrie van de opiniepeilers: die vragen wat de individuele respondent zelf vindt, *ongeacht de mening van anderen*, en negeren daarmee het typische deliberatiekarakter van democratie. In feite draagt de commerciële meningen-industrie van Maurice de Hond en zijn concurrenten helemaal niet bij aan het democratisch, maatschappelijk debat. Sterker nog: die ondergraaft dat eerder. Dit wil niet zeggen dat Tiemeijer tegen opiniepeilingen is. Integendeel, maar hij pleit daarbij wel voor meer zuiverheid, betere vraagstellingen, terughoudendheid (als het gaat om zaken waarvan de meeste mensen weinig afweten) en goede informatie over de peilmethoden en hun mate van betrouwbaarheid. Daar kan men het alleen maar mee eens zijn. ■

Nieuws van het bestuur

Dit nummer van *Maatschappij & Politiek (M&P)* gaat naar (bijna) alle docenten Maatschappijleer van Nederland. Omdat een aantal van u de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) wellicht nog niet kent, begint deze NVLM-pagina met een introductie over onze vereniging.

Lidmaatschap NVLM

Het lidmaatschap van de NVLM staat los van een abonnement op *Maatschappij & Politiek*. Als abonnee van dit vakblad bent u niet automatisch lid van de NVLM. Als u lid wilt worden kunt u zich aanmelden via de internetpagina www.nvln.nl. U betaalt 25 euro per jaar.

Wat doet de NVLM voor u?

1. Het NVLM-bestuur behartigt de belangen van het maatschappijleer-onderwijs bij onder meer het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) en de Tweede Kamer.
2. De NVLM is (mede-)organisator van de examenbesprekingen en de jaarlijkse Docentendag Maatschappijleer. NVLM-leden krijgen korting op de toegangsprijs voor deze Docentendag.
3. Het NVLM-bestuur stimuleert de vakinhoudelijke ontwikkeling.
4. De NVLM houdt haar leden via een e-mailnieuwsbrief op de hoogte van de laatste ontwikkelingen op het gebied van Maatschappijleer.
5. De NVLM is (mede-)organisator

van de wedstrijd voor het beste profielwerkstuk Maatschappijleer/Maatschappijwetenschappen.

Wat heeft de NVLM bereikt?

- Op het vmbo telt het cijfer voor Maatschappijleer 1 even zwaar als de cijfers voor de eindexamenvakken.
- Op havo/vwo is Maatschappijleer nog steeds een verplicht vak voor alle leerlingen.
- Het eindexamenvak Maatschappijwetenschappen is op havo/vwo in beide maatschappijprofielen een profielkeuzevak en wordt op een groeiend aantal scholen aangeboden.
- Een commissie onder leiding van Paul Schnabel werkt dit schooljaar een nieuw examenprogramma voor Maatschappijwetenschappen uit.
- *De Volkskrant* komt in 2009 met de *gamma*canon als opvolger van de *bèta*canon. Onder leiding van Paul Schnabel zal een commissie van gammawetenschappers bepalen wat iedereen van de maatschappijwetenschappen moet weten.
- Het bestuur is in gesprek met onder andere het Ministerie van OCW en de MBO Raad om op basis van een NVLM-notitie de burgerschapscompetenties in het mbo met een duidelijke kenniscomponent te verrijken.

Ziet u het belang van bovenstaande resultaten in en wilt u door ons van het laatste nieuws op de hoogte worden gehouden, word dan lid van de NVLM: www.nvln.nl.

Tweede correctie examens

Politiek Den Haag vindt dat de tweede correcties van de centrale examens integraal moeten worden uitgevoerd. Het platform van vakverenigingen in

het voortgezet onderwijs (Platform VVVO) vindt ondermeer dat in het takenpakket van docenten zichtbaar moet worden hoeveel tijd zij kwijt zijn met de tweede correctie, zodat schoolleiders deze tijd niet voor andere taken kunnen claimen. Daarom vroeg de NVLM haar leden in de e-mailnieuwsbrief hoeveel tijd de correctie van het centraal schriftelijk eindexamen van één leerling kost. Uitkomst: het nakijken van één vmbo-t-examen vraagt gemiddeld 12 minuten, één havo-examen nakijken kost gemiddeld 42 minuten en één vwo-examen gemiddeld 45 minuten. Op basis van deze gegevens en de gegevens van andere vakken zal het Platform VVVO bij de staatssecretaris van Onderwijs en de onderwijsbonden bepleiten dat de tijd voor tweede correctie in het takenpakket van docenten wordt geormerkt.

Coen Gelinck

NVLM-bestuur

Arthur Pormes, voorzitter
telefoon: 0346-262888
e-mail: a.pormes@brokledede.nl

Coen Gelinck, secretaris
Nieuwe Prinsengracht 78 II
1018 VV Amsterdam
telefoon: 06-40755812
e-mail: coen@uws.nl

Tom Stroobach, penningmeester
telefoon: 0320-249481
e-mail: tstroobach@hotmail.com

Hans Teunissen, vice-voorzitter
h.teunissen@denassau.nl

Ingrid Faas, ledenadministratie
telefoon: 06-45318347
e-mail: ingridfaas@gmail.com

Rob van Otterdijk
r.vanotterdijk@chello.nl

Regula Rexwinkel
rexraats@planet.nl

Felix van Vugt
felix.vanvugt@tiscali.nl

www.nvln.nl

Girekening NVLM: 1889654

Digitale Krant

Stichting Krant in de Klas heeft de opdrachtenpagina www.dedigitalekrant.nl voor het voortgezet onderwijs grondig vernieuwd. Op verzoek van docenten in het vmbo zijn er naast opdrachten over online nieuws voor havo/vwo nu ook opdrachten voor het vmbo ontwikkeld. Het doel van De Digitale Krant is tweeledig: verbetering van de informatievaardigheden van leerlingen en vergroting van hun mediabewustzijn. Hoewel jongeren online zeer actief zijn, hebben zij veel moeite om informatie op waarde te schatten of om de relevantie van zoekresultaten te bepalen. Door de opdrachten op www.dedigitalekrant.nl te maken, leren zij hoe zij online nieuwsbronnen en de bijbehorende archieven kunnen gebruiken voor bijvoorbeeld werkstukken en presentaties.

Veel media-educatieprogramma's zijn vooral gericht op het hanteren van ICT-toepassingen. Bij De Digitale Krant staat juist het zelf kritisch verwerken van informatie centraal. Door de berichtgeving op internetpagina's van dagbladen te vergelijken, leren leerlingen de verschillen en de overeenkomsten tussen deze nieuwsmedia te onderscheiden. Zonder kranten - papier of online - is een educatief programma gericht op mediawijsheid niet compleet. De opdrachten en antwoordbladen kunnen kosteloos worden gedownload. Voor meer informatie: www.dedigitalekrant.nl en www.krantenportal.nl.

Religie in het onderwijs

De band tussen religie en onderwijs is van oudsher problematisch. Als Ahmed Marcouch voor islamitisch godsdienstonderwijs op

openbare scholen pleit, zijn de reacties niet van de lucht. Religie blijft een beladen fenomeen, waar beeldvorming en verwachting een belangrijke rol bij spelen. Daarover gaat de nieuwste uitgave van *Narthes, tijdschrift voor levensbeschouwing en educatie*. In een inleidend artikel schetsen Wil Eggenkamp en Taco Visser met betrekking tot religie en onderwijs vier stromingen. Hierbij onderscheiden zij religieuze visies van waaruit men onderwijs wil geven en de wijze waarop men religie in het onderwijs ter sprake wil brengen. De vraag is wat men verwacht van goed onderwijs in een samenleving waarbinnen religie zeer verschillend wordt gewaardeerd.

Meer Informatie: www.damon.nl.

Wapen Jezelf Met Woorden

Sinds oktober 2005 verzorgen gastdocenten vanuit de Landelijke Stichting Tegen Zinloos Geweld (L STZG) gastlessen in het voortgezet onderwijs om het onderwerp zinloos geweld (pesten, agressie, geweld en wapengebruik) bij leerlingen bespreekbaar te maken. De aanpak is erop gericht om leerlingen ervan bewust te maken dat (zinloos) geweld niet normaal is. Daarnaast richt de aanpak zich op het aanreiken van eenvoudige middelen om met agressie en geweld om te gaan: thuis, op school en overal waar de leerlingen zich bevinden. De gastlessen besteden aandacht aan soorten geweld op school, oorzaken en gevolgen, agressie en geweld op scholen in Zuid-Afrika en Nederland, alternatieven voor geweld en persoonlijke ervaringen. Inmiddels zijn er meer dan 800 gastlessen gegeven en is de gastlessen uitgebreid naar een lessencyclus van vier gastlessen. Het resultaat van deze cyclus is dat de leerlingen met elkaar afspraken maken om een sociaal veilige leeromgeving te realiseren.

Meer informatie: www.wapenjezelfmetwoorden.nl en info@wapenjezelfmetwoorden.nl.

Maatschappij & Politiek

is een uitgave van het Instituut voor Publiek en Politiek. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

Redactie

Wolter Blankert, Radboud Burgsma, Coen Gelinck, Hans van der Heijde (hoofdred.), Lieke Meijs, Hessel Nieuwelink, Gerard van Rossum, Anique ter Welle, Jeff Peck (correspondent New York, VS).

Eindredactie

Maarten Cras

Vormgeving

Addy de Meester

Foto omslag

IPP

Druk

Drukkerij Haasbeek

Uitgever

Instituut voor Publiek en Politiek,

Prinsengracht 915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail: uitgeverij@publiek-politiek.nl

Redactiesecretariaat

Instituut voor Publiek en Politiek

Prinsengracht 915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail menp@publiek-politiek.nl

Abonnementsprijs M & P

€42,50 per jaar. Studenten €36,90. Scholen en instellingen €46,70.

M & P verschijnt acht keer per jaar. Losse nummers €5,70 (exclusief verzendkosten).

Nieuwe abonnementen

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers. Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

Beëindiging abonnement

Opzegging schriftelijk tot 1 december van het lopende abonnementsjaar.

Auteursrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

Advertenties

Tarieven op aanvraag verkrijgbaar bij de uitgever, telefoon 020 5217600.

Kopij en mededelingen

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

ISSN 1566-1555

Het komende nummer van
Maatschappij & Politiek
verschijnt op 3 november

ONDERWIJSKRANT EUROPA 2025 – VIER SCENARIO'S –

Bij HET INSTITUUT VOOR PUBLIEK EN POLITIEK (IPP) IS EEN SCENARIOKRANT OVER EUROPA VERSCHENEN. MET DEZE SCENARIOKRANT, DE DOCENTENHANDLEIDING EN HET BIJBEHORENDE LESMATERIAAL KUNNEN LEERLINGEN ZICH VERPLAATSEN IN HET JAAR 2025: HOE ZAL EUROPA ER DAN UITZIEN? MET BEHULP VAN DE SCENARIOKRANT LAAT U UW LEERLINGEN ACTIEF EN GESTRUCTUREERD NADENKEN OVER HUN TOEKOMST IN EUROPA. U KUNT DIRECT MET DIT MATERIAAL AAN DE SLAG!

ER IS EEN SCENARIOKRANT VOOR HET VMBO ÉN EEN SCENARIOKRANT VOOR HAVO/VWO. DE KRANT BESTAAT UIT VIER FICTIEVE VOORPAGINA'S VAN KRANTEN, DIE ELK EEN HEEL ANDER BEELD GEVEN VAN EUROPA IN 2025.

DE SCENARIOKRANT EUROPA 2025 IS TE BESTELLEN ALS PAKKET VAN 35 EXEMPLAREN. DE PRIJS VAN HET PAKKET BEDRAAGT € 43,-. DE VERZENDKOSTEN ZIJN HIERBIJ INBEGREPEN.

VOOR MEER INFORMATIE KUNT U TERECHT OP WWW.POLITIEKINDEKLAS.NL.

DIRECT BESTELLEN KAN NATUURLIJK OOK! EEN MAIL NAAR BESTEL@PUBLIEK-POLITIEK.NL IS VOLDOENDE. VERMELD IN DE MAIL HET AANTAL PAKKETTEN, HET ADRES VAN DE SCHOOL EN DE GEWENSTE VERSIE PLUS BIJBEHORENDE BESTELCODE (HAVO/VWO = CODE 5002, VMBO = CODE 5001).

VISIEWEDSTRIJD

IN DE EERSTE HELFT VAN DIT SCHOOLJAAR ORGANISEERT HET IPP EEN VISIEWEDSTRIJD. DEZE WEDSTRIJD IS GEKOPPELD AAN DE SCENARIOKRANT. WIJ VRAGEN UW LEERLINGEN HUN IDEALE 'EUROPA VAN DE TOEKOMST' TE SCHETSEN. DE VORM IS VRIJ (WEBSITE, POSTER, ESSAY, VIDEOPOSTS, FOTO'S). DE TIEN SCHOLIEREN MET DE MOOISTE VISIE WORDEN, SAMEN MET EEN KLASGENOOT, UITGENODIGD VOOR EEN BEZOEK AAN DE EUROPESE COMMISSIE EN HET EUROPEES PARLEMENT IN BRUSSEL. KIJK HIERVOOR OP WWW.EUROPA2025.NL.

De Amerikaanse presidentsverkiezingen in uw lessen

Op 4 november 2008 gaan de Amerikanen naar de stembus om een nieuwe president te kiezen. Wie gaat het worden? John McCain of Barack Obama? U kunt - als u in uw lessen aan de slag gaat met deze verkiezingen - gebruik maken van de onderstaande producten:

ONDERWIJSKRANT

BOEK

SCHOLIERENVERKIEZINGEN

ONDERWIJSKRANT

Het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) heeft een onderwijskrant gemaakt over de Amerikaanse presidentsverkiezingen. Er is een versie voor havo/vwo en een versie voor het vmbo. In de krant staan artikelen over o.a. het Amerikaanse kiesstelsel, links en rechts in de VS en natuurlijk over de presidentskandidaten. *De krant is geïllustreerd, telt 8 pagina's en is te bestellen als pakket van 35 exemplaren. De prijs van een pakket bedraagt € 43,-, inclusief verzendkosten.*

U kunt de krant bestellen door een mail te sturen naar bestel@publiek-politiek.nl. Vermeld in de mail het aantal pakketten, het adres van de school en de gewenste versie plus bijbehorende bestelcode (havo/vwo = code 6002, vmbo = code 6001). Voor meer informatie over de krant kunt u terecht op de website www.politiekindeklas.nl.

SCHOLIERENVERKIEZINGEN

Op dinsdag 4 november, dus nog voordat de Amerikanen naar de stembus gaan, kunnen uw leerlingen op school hun stem uitbrengen. Kiezen zij voor John McCain of Barack Obama? Het organiseren van verkiezingen op school is een ideale manier om uw leerlingen te betrekken bij de politiek. Het biedt een aanknopingspunt om in de lessen aandacht te besteden aan de Amerikaanse verkiezingen. Aan deelname zijn geen kosten verbonden. *Meer informatie en aanmelden: www.scholierenverkiezingen.nl.*

BOEK

De Amerikaanse presidentsverkiezingen van 2008

Hans van der Heijde, Jeffrey Peck

ISBN 978 90 6473 430 4

120 pagina's, Prijs: € 14,90

Amsterdam 2008

Hoe werkt het Amerikaanse kiesstelsel? Hoe kan het dat niet automatisch de kandidaat met de meeste stemmen van de kiezers de verkiezingen wint? Welke rol spelen de grote partijen? Wat zijn voorverkiezingen? Aan welke voorwaarden moeten Amerikanen voldoen om te mogen stemmen? Hoe komen kandidaten aan geld voor hun campagne en met welke beperkingen hebben zij daarbij te maken? Door al deze en vele andere vragen te beantwoorden vormt dit boek een onontbeerlijke gids voor wie de Amerikaanse presidentsverkiezingen op de voet wil volgen.

U kunt het boek bestellen door een mail te sturen naar bestel@publiek-politiek.nl of via www.publiek-politiek.nl.

Nieuw

Vrijheid

Stof tot nadenken

Vrijheid is een nieuw project van Schooltv en het Nationaal Comit 4 en 5 mei. Vrijheid laat leerlingen door middel van korte clips kennismaken met het thema vrijheid. De clips bieden stof tot nadenken!

Aanvullende lesstof voor geschiedenis, maatschappijleer en het leergebied mens & maatschappij in de onderbouw vmbo, havo en vwo.

- TV-aflevering van 15 min., eenvoudig in te passen in uw les
- Met gratis digitale lesbrief
- Met bijbehorend online materiaal op de Schooltv-beeldbank, Teleblik en Eigenwijzer.nl
- Voor een complete thema-les over vrijheid
- In te zetten naast uw reguliere lesmethode

Uitzenddatum op Nederland 2 > donderdag 9 oktober van 9.45 tot 10.00 uur

